

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΑΙ ΤΟΥ ΔΙΑΛΟΓΟΥ
ΜΕΤΑΞΥ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ
ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ

Υ Π Ο
ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ Σ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ, Δρ. Θ.
ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΜΥΡΩΝ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΧΑΛΚΗΣ

Α΄. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Χαρακτήρ, πλαίσια και περιεχόμενον τοῦ θέματος.

Ὁ τίτλος τῆς παρούσης μελέτης μου εἶναι: «Ἀξιολογήσεις καὶ προοπτικαὶ τοῦ Διαλόγου μεταξὺ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ τῶν Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν». Τοῦτο σημαίνει ὅτι θὰ προβῶ εἰς μίαν μελέτην τῶν μέχρι τοῦδε γενομένων εἰς τὸν Διάλογον αὐτὸν καὶ θὰ ἐπιχειρήσω μίαν ἀξιολόγησιν τούτων, θὰ προσπαθῆσω δὲ νὰ διαπιστώσω καὶ ἐντοπίσω τὰς ὑπαρχούσας προοπτικὰς καὶ προσδοκίας διὰ τὸν Διάλογον αὐτὸν εἰς τὸ ἄμεσον μέλλον.

Ἐπομένως μὲ μάτι κριτικὸν καὶ ἀντικειμενικὰ ἐρευνητικὸν θὰ στραφῶ πρὸς τὸ παρελθόν. Ὅχι διὰ μίαν ἀνεδαφικὴν θριαμβολογίαν δι' ὅ,τι ἔγινε, ἀλλ' οὔτε καὶ διὰ μίαν ἀδικαιολόγητον ἀπαισιοδοξίαν δι' ὅ,τι πιθανὸν δὲν ἔγινε. Ἀντιθέτως θὰ ἐπιχειρήσω μίαν ἀκριβολόγον ἐκτίμησιν τῶν γεγονότων, εἰς μίαν γλῶσσαν ρεαλιστικὴν καὶ ἀντικειμενικὴν.

Τὸ αὐτὸ θὰ κάμω καὶ πρὸς τὸ μέλλον. Πᾶσα θεώρησις τοῦ μέλλοντος πρέπει νὰ εἶναι ἀπολύτως θετικὴ καὶ ἐμπράγματος. Αὐτοὶ εἶναι οἱ δύο κύριοι χαρακτῆρες τῆς μελέτης τοῦ μέλλοντος. Καὶ ἀπὸ αὐτοὺς ὑπόσχεται νὰ μὴ ἀπομακρυνθῇ ὁ γράφων, ἐρευνῶν μαζί σας τὴν αὔριον τοῦ μετὰ τῶν Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν Διαλόγου τῆς Ἐκκλησίας του. Πολὺ περισσότερο διότι ὁ ὁμιλῶν δὲν εἶναι μόνον Ἱεράρχης καὶ διοικητικὸν στέλεχος τῆς Ἐκκλησίας του, ἀλλὰ καὶ Θεολόγος τοῦ Δογματικοῦ Κλάδου τῆς

Θεολογίας. Ἴσως οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ἄνδρες ἡμποροῦν καὶ δικαιολογοῦνται ἐνίοτε νὰ «ξεπερνοῦν» τὰ ἄκαμπτα ὄρια τῆς ἀντικειμενικότητος καὶ νὰ ὑποχωροῦν εἰς τὸν πειρασμὸν τῶν «ἐκκλησιαστικῶν σκοπιμοτήτων». Οἱ Θεολόγοι ὁμῶς πρέπει νὰ εἶναι συνεπεῖς πρὸς τὴν ἀντικειμενικὴν, πρὸς τὴν «δεδομένην» Ἀλήθειαν, τὴν ὁποῖαν θεραπεύουν καὶ καλλιεργοῦν, συνεπεῖς καὶ πρὸς ὅσα διδάσκουν ἀπὸ τῆς ἕδρας.

Ἱστορίαν τοῦ Διαλόγου μὲ τὰς Ἀρχαίας Ἀνατολικὰς Ἐκκλησίας δὲν θὰ κάμω. Δὲν θὰ κάμω δηλ. ἱστορίαν τῶν σχέσεων τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας μὲ τὰς Ἀρχαίας Ἀνατολικὰς. Οὔτε πολὺ ὀλιγώτερον, ἱστορίαν τῶν σχέσεων γενικώτερον μεταξὺ Χαλκηδονείων καὶ Ἀντιχαλκηδονείων. Ὡς γνωστὸν, ὑπὸ τοὺς πρώτους, τοὺς Χαλκηδονεῖους, νοοῦμεν τόσον τὴν Ὁρθοδοξίαν ὅσον καὶ τὸν Ρωμαιοκαθολικισμὸν. Ἀμφότεροι συμπίπτουν εἰς τὴν αὐτὴν χριστολογικὴν πίστιν καὶ τὴν αὐτὴν χριστολογικὴν διδασκαλίαν τῆς Δ' ἐν Χαλκηδόνι Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἔναντι τῶν Ἀντιχαλκηδονείων. Ὅλα τὰ ἱστορικὰ δεδομένα τῶν σχέσεων τούτων εἶναι μᾶλλον γνωστά. Ἀναφορὰν εἰς τὴν ἱστορίαν θὰ κάμνω μόνον ὅταν καὶ ὁσάκις τοῦτο χρειάζεταιται.

Τούτου τεθέντος, νομίζω ὅτι τὰ πλαίσια καὶ τὸ περιεχόμενον τῆς Ὀμιλίας μου διαγράφονται ὡς ἑξῆς:

Θὰ ἐξετάσω τὸν Ὁρθοδοξοανατολικὸν Διάλογον κατὰ τομεῖς καὶ κεφάλαια, θὰ ἐρευνήσω, δηλ. κατὰ τὰ ἥδη διανυθέντα στάδια, τὰ ἀνεπίσημα καὶ τὰ ἐπισημότερα, τὰ διάφορα ἐπὶ μέρους θεολογικὰ θέματα τοῦ Διαλόγου τούτου, τὴν προβληματολογίαν του, καὶ θὰ ἀξιολογήσω τὰ ἐπιτεύγματα του. Καὶ θὰ ἀναζητήσω ἐν συνεχείᾳ, κατὰ τὰ ἐφ' ἑξῆς στάδιά του καὶ ἐπὶ τῶν ἰδίων θεμάτων καὶ τῆς ἰδίας προβληματολογίας, τὰς διανοιγομένας προοπτικὰς εἰς αὐτόν. Τοῦτο δὲ μὲ τὴν σκέψιν πάντοτε, ὅτι ἀπὸ μίαν τοιαύτην εἰς βάθος θεολογικὴν ἔρευναν τῶν πραγμάτων, ὅλα τὰ ἐνδιαφερόμενα μέρη, ἢ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, αἱ Ἀρχαῖαι Ἀνατολικαὶ Ἐκκλησίαι, φυσικὰ δὲ καὶ ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ πλευρά, θὰ βοηθηθοῦν εἰς τὸ νὰ ἐξαγάγουν τὰ δέοντα νὰ ἐξαχθοῦν συμπεράσματα.

Ἀναφέρω ἐδῶ καὶ τὴν Ρωμαιοκαθολικὴν πλευράν, διότι, καίτοι ὁ Διάλογος πρὸς τὰς Ἀρχαίας Ἀνατολικὰς Ἐκκλησίας προωθεῖται ἀπὸ τὴν Ὁρθοδοξίαν καὶ τὸν Ρωμαιοκαθολικισμὸν κεχωρισμένως, ἐν τούτοις θεολογικῶς καὶ χρονικῶς, ἀπὸ πλευρᾶς δηλονότι θεματολογίας καὶ μεθόδου, ὅσον καὶ ἀπὸ πλευρᾶς ταυτοχρόνου σχεδὸν ἐμφανίσεως καὶ θέσεως τῶν αὐτῶν σχεδὸν θεολογικῶν προβλημάτων, οἱ δύο Διάλογοι εἶναι ἐγγύτατοι. Ἐκάτερος ὑποχρεοῦται νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν τὰ δεδομένα καὶ συμπεράσματα τοῦ ἑτέρου. Ὁρισμένα δὲ βήματα, θετικὰ ἢ ἀρνητικὰ τῆς μιᾶς πλευρᾶς ἐπηρεάζουν ἀντιστοίχως τὰ βήματα τῆς ἑτέρας εἰς τὸν μετὰ τῶν Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Διάλογον. Τοῦτο εἶναι κᾶτι τὸ ὁποῖον θὰ διαπιστώνωμεν συχνὰ ἐν τοῖς κατωτέρω,

καί συχνά θά ἔχωμεν τήν εὐκαιρίαν νά ἐφιστῶμεν τήν προσοχήν ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν, διὰ νά ἀποφεύγωνται λάθη ἢ ὑπερβολαί εἰς τόν Διάλογον αὐτόν.

2. Ἡ πρώτη εὐφορία περὶ τήν ἔνωσιν μετὰ τῶν Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν.

Ἡ διάθεσις διὰ προσέγγισιν καί ἔνωσιν μετὰ τὰς Ἀρχαίας Ἀνατολικὰς Ἐκκλησίας, τόσον εἰς τήν Ἀνατολήν, ὅσον καί εἰς τήν Δύσιν, ἐγνώρισε μίαν πρώτην περίοδον εὐφορίας, πολὺ σημαντικῆν. Ἴσως διότι ὑπῆρχεν εἰς ὅλας τὰς πλευράς ἔντονος ἢ νοσταλγία τῆς ἐνότητος· Ἴσως διότι ὄντως ἡ κοινὴ ἀρχαία Παράδοσις ἐντὸς τοῦ Χριστιανισμοῦ εἶναι ἐν ἀπὸ τὰ ἀσφαλέστερα δεδομένα καί κριτήρια ἐγγύτητος καί ταυτότητος τῶν «παραδοσιακῶν» Ἐκκλησιῶν· Ἴσως ἀκόμη διότι δὲν ἦτο δυνατόν νά εἶχον συνειδητοποιηθῆ ἐκ πρώτης ἀρχῆς αἱ ἱστορικοθεολογικαὶ δυσκολαὶ διὰ μίαν τοιαύτην ποθητὴν ἔνωσιν, πάντως ἐνομισθῆ καί ἐπιστεῦθῆ, ὅτι ὁ διάλογος καί ἡ ἔνωσις μετὰ τὰς Ἐκκλησίας αὐτὰς τῆς Ἀρχαίας Ἀνατολῆς θά ἦσαν πράγματα ὄχι μόνον εὐκαταῖα, ἀλλὰ καί προσιτὰ καί εὐκόλα. Τοῦτο ἦτο ἓνα αἶσθημα διάχυτον πανταχοῦ. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρομεν μερικὰ παραδείγματα.

Τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, ὅτε τὸ 1951 ἐώρταζε τὰ 1400 χρόνια ἀπὸ τῆς Δ' ἐν Χαλκηδόνι Οἰκουμενικῆς Συνόδου, εἰς τὴν μακρὰν καί ἱστορικὴν Πατριαρχικὴν καί Συνοδικὴν Ἐγκύκλιόν του ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ἐκείνῃ, διὰ μὲν τὰς Ἀρχαίας Ἀνατολικὰς Ἐκκλησίας ἔλεγε τὰ ἑξῆς: «Καὶ νῦν... μετὰ στοργῆς στρέφομεν τὸν νοῦν ἰδίᾳ πρὸς τοὺς ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς Συνόδου ταύτης ἀποχωρισθέντας ἀδελφούς, οἵτινες ἑπροφάσει τῆς ἐν Χαλκηδόνι Συνόδου ἑαυτοὺς ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἀποσχίσαντες, τὰ δὲ ἄλλα ὀρθόδοξοι ὑπάρχοντες¹, ἵνα κατὰ Ἰωάννην τὸν Δαμασκηνὸν εἴπωμεν, ἀμέριστον καί αὐτοὶ ἔχουσι τὴν τιμὴν καί ἀγάπην ἡμῶν, ὡς ἀδελφῶν». Διὰ δὲ τὸ ἐπιβαλλόμενον ἔργον καί τὴν εὐθύνην τῆς προσεγγίσεως καί ἐνότητος, ἡ Ἐγκύκλιος ἐκείνη ἔλεγεν ἐπὶ λέξει: «Καιρὸς ἤδη ὅπως ἀρθῆ πᾶν κώλυμα ἐπιπροσθοῦν τῇ προσεγγίσει καί τῇ ἐνώσει, διὰ συντόνου κοινῆς προσπαθείας, εἰς ἣν διαβιβαιούμεθα πάντας, πᾶσα ἀφ' ἡμῶν καί τοῦ καθ' ἡμᾶς ἀγιωτάτου Οἰκουμενικοῦ Θρόνου ἐπιδειχθήσεται ἀγαθὴ διάθεσις καί ἀρωγὴ καί συναντίληψις»¹.

Ἀνάλογα εἶναι καί αὐτὰ τὰ ὁποῖα ἔλεγεν εἰς τὸ Ἀνακοινωθέν τῆς ἡ Διασκεψίσεως τῶν Ἀρχηγῶν τῶν Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν, ἡ συγκληθεῖσα ἐν Addis Ababa, τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1965, ἡ ὁποῖα καί διεκήρυττεν,

1. Ἐν Ὁρθοδοξία 26 (1951) 490. «Ἡ 1500ῆ Ἐπέτειος τῆς ἐν Χαλκηδόνι Ἀγίας Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Ἡ Πατριαρχικὴ καί Συνοδικὴ Ἐγκύκλιος». (Τὸ πλῆρες κείμενον, ἐνθ' ἂν., σελ. 484/490).

ὅτι παρὰ ταῖς Ἀνατολικαῖς Ἐκκλησίαις πρέπει νὰ ὑπάρξῃ διαφορὰ ὀπτικῆς γωνίας ὡς πρὸς τὰς Ὁρθοδόξους Ἐκκλησίας ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς μὴ Ὁρθοδόξους, καὶ τοῦτο ἀφ' ἑνὸς μὲν διότι μὲ αὐτάς (μὲ τὰς Ὁρθοδόξους) ὑπάρχει σύμπτωσις εἰς τὴν αὐτὴν πίστιν, ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι μετὰ τῶν εὐρέθησαν εἰς ἀδιασάλευτον κοινωνίαν μέχρι τοῦ 451, ἐξεφράζετο δὲ ἡ ἐλπίς ὅτι ἡ ἀπὸ κοινοῦ μελέτη τῶν θεολογικῶν προβλημάτων θὰ ὀδηγήσῃ εἰς συνάντησιν καὶ δὴ καὶ ταῦτίσιν τῶν ἐκατέρωθεν θέσεων, ἐξ οὗ καὶ ἐπιβάλλονται — ἔλεγε τὸ Ἀνακοινωθὲν — στενότεραι σχέσεις μετὰ τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν².

Ἀναλόγους αἰσιοδόξους διαπιστώσεις καὶ διακηρύξεις ἔκαμαν αἱ δύο πλευραὶ καὶ εἰς τὰς ἀλληπαλλήλους Ἀνεπισήμους Συναντήσεις τῶν Θεολόγων των, εἰς τὸ Aarhus τὸ 1964, εἰς τὸ Bristol τὸ 1967, εἰς τὴν Γενεύην τὸ 1970 καὶ εἰς τὴν Addis Ababa τὸ 1971, ὅτε ἐντὸς τῶν πλαισίων τῶν καλῶν ὑπηρεσιῶν τῆς Ἐπιτροπῆς Πίστις καὶ Τάξις τοῦ Π.Σ.Ε. ἐπεχειρεῖτο ἐπιτυχῶς ἡ ὄντως καρποφόρος θεολογικὴ προσέγγισις τῶν δύο πλευρῶν³.

Αἱ ἐπὶ μέρος Ὁρθόδοξοὶ Ἐκκλησίαι καὶ αἱ Ἀντιπροσωπεῖαι των εἰς τὴν Διορθόδοξον Ἐπιτροπὴν Διαλόγου μὲ τὰς Ἀρχαίας Ἀνατολικὰς Ἐκκλησίας, ὑπῆρξαν καὶ αὐταὶ λίαν αἰσιόδοξοι⁴, ὡς ἄλλωστε καὶ οἱ ἐπὶ μέρος

2. Νικολάου, Μητρ. Ἀξιώμης, Διάσκεψις Ἀνατολικῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ἐν Ἀδδῖς Ἀμπέμπα (15-21 Ἰανουαρίου 1965) (Ἀθῆναι 1965) σελ. 48. The Oriental Orthodox Churches, Addis Ababa Conference, January 1965, Edited by the Interim Secretariat, Oriental Orthodox Conference (Addis Ababa, August 1965) p. 180. Καρμύρη, Ἰωάν., Αἱ Ἀρχαῖαι Ἀντιχαλκηδόνειοι Ἐκκλησίαι τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἡ βάσις τῆς ἐπανενώσεως αὐτῶν μετὰ τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας (Ἀθῆναι 1966), σελ. 87/88. Ἴδε καὶ ὅσα ὑπηρεσιόδοξα ἐν προκειμένῳ λέγει ὁ Πατρ. Αἰθιοπίας Θεόφιλος, ἐν Proche Orient Chrétien 15 (1965) 192. Πρβλ. Πανώτης Ἀριστ., Ἡ Ὁρθόδοξος καὶ αἱ Ἀρχαῖαι Ἀνατολικαὶ Ἐκκλησίαι (Ἀθῆναι 1965) σελ. 64/65.

3. Unofficial Consultation between Theologians of Eastern Orthodox and Oriental Orthodox Churches, Aarhus, August 11-15, 1964, Papers and Minutes: GOThR 10 (1964-1965), no: 2, p. 7/160. Bristol Consultation, July 25-29, 1967: GOThR 13 (1968) 123/320. Geneva Consultation, August 16-21, 1970: GOThR 16 (1971) 3/209. Addis Ababa Consultation, January 22-23, 1971: GOThR 16 (1971) 211/259. Πρβλ. καὶ Καρμύρη Ἰωάν., Εἰσηγήσεις ἐνώπιον τῶν Διασκέψεων Ὁρθοδόξων καὶ Ἀντιχαλκηδονίων Θεολόγων (Ἀθῆναι 1970) passim. καὶ ἰδιαίτερος εἰς ὅσα ἐν τῷ Εἰσηγητικῷ κεφαλαίῳ του λέγει, σελ. 7/17, καὶ ἐν σελ. 85/94, ἔνθα παραθέτει τὰ κείμενα τῶν Συμπερασμάτων τῶν Ἀνεπισήμων τούτων Διασκέψεων, «Αἱ κοινὰ Ἐκθέσεις τῶν Συμπερασμάτων τῶν Διασκέψεων», Aarhus 1964, Bristol 1967 καὶ Γενεύης 1970. Ἴδε ἐπίσης καὶ Καρμύρη Ἰωάν., Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἐν Διαλόγῳ μετὰ τῶν Ἐτεροδόξων Ἐκκλησιῶν (Ἀθῆναι 1975) σελ. 26/28, σημ. 59. Ὅπως ἰδιαίτερος ἴδε Καρμύρη Ἰωάν., Περὶ τοῦ Διαλόγου μετὰ τῶν Ὁρθοδόξων καὶ Ἐτεροδόξων. Α'. Διάλογος μετὰ τῶν Ὁρθοδόξων καὶ Ἀντιχαλκηδονείων: Ἐκκλ. Φάρος 52 (1970) 331/348 καὶ 303/314, 53 (1971) 653/684, 54 (1972) 194/236.

4. Ἴδε τὰ εἰς τὰ Πρακτικὰ τῆς Διασκέψεως ταύτης τῆς Διορθόδοξου Ἐπιτροπῆς ἀναφερόμενα ἐν Minutes of the Inter-Orthodox Theological Commission, for the Dia-

Ἐκπρόσωποι τῶν Ἐκκλησιῶν ἐν τῇ Ἐπιτροπῇ ταύτῃ⁵.

Οἱ ἑκατέρωθεν θεολόγοι ὑπῆρξαν καὶ αὐτοὶ εἰς τὴν ἀρχὴν ἐκτάκτως αἰσιόδοξοι. Ὁ Μητρ. Ἀξώμης κ. Μεθόδιος⁶, ὁ Καθηγητὴς καὶ Ἀκαδημαϊκὸς κ. Ἰωάννης Καρμίρης⁷, οἱ Καθηγηταὶ κ. κ. Δημ. Staniloae⁸, N. Zabolotsky⁹

logue with Ancient Oriental Churches, held in Addis Ababa, from 18 to 28 August 1971, (ἑλληνικὸν πολυγραφημένον κείμενον τῶν Πρακτικῶν), σελ. 4/12. Ἴδε τὰ αὐτὰ Πρακτικά καὶ τύποις ἐκδοθέντα, Μεθόδιου, Μητρ. Ἀξώμης, Τὸ ἔργον τῆς Διορθοδόξου Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς διὰ τὸν Διάλογον τῶν Ὀρθοδόξων καὶ τῶν Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν: Abba Salama 6 (1975) 233/254 καὶ 7 (1978) 93/227. Αἱ περὶ ὧν ὁ λόγος ἀπόψεις ἐν 6 (1975) 240/253. Πβλ. καὶ Καρμίρη Ἰωάν., Ἡ Ἀ Διάσκεψις τῆς Διορθοδόξου Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς ἐπὶ τοῦ Διαλόγου μετὰ τῶν Ἀντιχαλκηδονείων Ἐκκλησιῶν (Ἀθήναι 1971) σελ. 9/10 καὶ 13.

5. Μεθόδιου, Μητρ. Ἀξώμης, Τὸ ἔργον τῆς Διορθοδόξου Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς διὰ τὸν Διάλογον τῶν Ὀρθοδόξων καὶ τῶν Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν (Πρακτικά); Abba Salama 6 (1975) καὶ 7 (1976) passim.

6. Ἐκτὸς τῶν πολλῶν εἰς πολλὰς εὐκαιρίας διατυπωθειῶν αἰσιόδοξων σκέψεων καὶ τῶν θετικῶν προοπτικῶν καὶ δυνατοτήτων ἐξελιζέως τοῦ Διαλόγου μετὰ τῶν Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τῆς μετ' αὐτῶν ἐνώσεως τῆς Ὀρθοδοξίας, ἴδε εἰδικώτερον ὅσα οὗτος εἶπεν εἰς τὴν Ἀ' Συνέλευσιν τῆς Διορθοδόξου Ἐπιτροπῆς (Addis Ababa, 1971), ἐπιχειρῶν οἰκοδομητικὴν καὶ εἰρηνικὴν προσπέλασιν τῆς Ὀρθοδόξου θεολογικῆς σκέψεως ἐπὶ ὅλων σχεδὸν τῶν σημείων διαφορᾶς μετὰ τῶν δύο ἡμετέρων Χριστιανικῶν ὀλοτήτων, ἐν Μεθόδιου, Μητρ. Ἀξώμης, Τὸ ἔργον τῆς Διορθοδόξου Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς διὰ τὸν Διάλογον τῶν Ὀρθοδόξων καὶ τῶν Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν (Πρακτικά): Abba Salama 7 (1976) 98/107. Ἴδε τὴν ἀντιθέτου φορᾶς γνώμην καὶ ἀντισηγήσιν τοῦ Καθηγητοῦ π. Ἰωάννου Ρωμανίδου, ἐνθ' ἄν., 117/123 καὶ τὴν εἰς ταύτην ἀπάντησιν τοῦ Μητρ. Ἀξώμης Μεθόδιου, ἐνθ' ἄν., 14/151. Πββλ. καὶ Methodios, Metr. of Aksum, The Dialogue between the Orthodox and Oriental Churches. The Conference of the Inter-Orthodox Theological Commission, held in Addis Ababa, from 18 to 28 August 1971: Abba Salama 4 (1973) 11/35. Idem, A Statement by Methodios, Metr. of Aksum, Representative of the Patriarchate of Alexandria: Abba Salama 3 (1972) 132/139. Idem, The Significance of Patriarch Dioscorus of Alexandria's policy for the Hellenic world: Abba Salama 7 (1976) 253/257. Ἀύτῳ, Ὁ Θεολογικὸς Διάλογος μετὰ τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ τῶν Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν: Ἐκκλ. Φάρος 61 (1979) 417/428.

7. Ὀλόκληρος ἡ ἐν προκειμένῳ εὐρεῖα βιβλιογραφία τοῦ ἐνθουσιώδους καὶ σοφοῦ Καθηγητοῦ, εἰς ἣν πλειστάκις ἀναφερόμεθα ἐν τῇ παρούσῃ ἐργασίᾳ, εἶναι ἐξ ἑαυτῆς εὐγλωττος καὶ ἀπολύτως ἐνδεικτικὴ. Ἴδε πρὸς τοῦτοις κυρίως Καρμίρη Ἰωάν., Περὶ τὸν Διάλογον μετὰ τῶν Ὀρθοδόξων καὶ Ἑτεροδόξων. Ἀ'. Διάλογος μετὰ τῶν Ὀρθοδόξων καὶ Ἀντιχαλκηδονείων: Ἐκκλ. Φάρος 52 (1970) 331/348 καὶ 303/314, 53 (1971) 150/173 καὶ 653/684, 54 (1972) 194/236, ἐνθα ἡ γενικωτέρα, ἡ καθ' ἐκάστην Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν καὶ ἡ περὶ τὸν Διάλογον μετὰ τῶν Ἀντιχαλκηδονείων Βιβλιογραφία. Ἰδιου, Ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ἐν Διαλόγῳ μετὰ τῶν Ἑτεροδόξων Ἐκκλησιῶν (Ἀθήναι 1975, σελ. 21/3). Ἰδιου, Τὸ πρόβλημα τῆς ἐνώσεως τῆς Αἰθιοπικῆς Ἐκκλησίας μετὰ τῆς Ὀρθοδόξου (Ἀθήναι 1959). Ἰδιου, Ἀνεπίσημος Συνάντησις Ὀρθοδόξων καὶ Ἀντιχαλκηδονείων: Ἐκκλησία 41 (1964) 456/461. Ἰδιου, Σχέσεις Ὀρθοδόξου καὶ Ἀρμε-

καὶ N. Chitescu¹⁰, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι ἐκ τῶν πλέον θετικῶς ἀσχοληθέντων μὲ τὸν Διάλογον τοῦτον καὶ μὲ τὰς Ἐκκλησίας τῆς Ἀρχαίας Ἀνατολῆς, ὡς ὁ Μητρ. Σάρδεων κ. Μάξιμος¹¹, ὁ Μητρ. Σηλυβρίας κ. Αἰμιλιανὸς Τιμιάδης¹², ὁ Μητρ. Τρανουπόλεως κ. Δαμασκηνός¹³, ὁ Καθηγητῆς κ. Ἀθανάσιος Ἀρβανίτης¹⁴,

νίων καὶ ἰδίως ὁ κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα Θεολογικὸς Διάλογος μεταξὺ αὐτῶν (Ἀθήναι 1967). Ἰδίου, Εἰσηγήσεις ἐνόπιον τῶν Διασκέψεων Ὁρθοδόξων καὶ Ἀντιχαλκηδονίων Θεολόγων (Ἀθήναι 1970). Ἰδίου, Αἱ τελευταῖαι ἐξελίξεις τῶν σχέσεων μεταξὺ Ὁρθοδόξων καὶ Ἀντιχαλκηδονίων. Ἡ περὶ Διαλόγου ἀπόφασις: Ἐκκλησία 42 (1965) 460/465. Ἰδίου, Αἱ Ἀρχαῖαι Ἀντιχαλκηδόνειοι Ἐκκλησίαι τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἡ βάση τῆς ἐπανένωσης αὐτῶν μετὰ τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας (Ἀθήναι 1966). Ἰδίου, Ἡ Ἀ' Διάσκεψις τῆς Διορθοδόξου Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς ἐπὶ τοῦ Διαλόγου μετὰ τῶν Ἀντιχαλκηδονίων Ἐκκλησιῶν (Ἀθήναι 1971). K a r m i r i s I o a n n . , The Dialogue with the Non-Chalcedonian. Relations between the Orthodox and Armenian Churches and the preparation of their Dialogue, Abba Salama 2 (1971) 22/42. I d e m , The problem of the unification of the Non-Chalcedonian Churches, of the East with the Orthodox on the basis of Cyril's formula «Μία Φύσις τοῦ Θεοῦ σεσαρκωμένη»: G O T h R 10 (1964-1965) 61/74. I d e m , The Christological Dogma in Orthodox Worship. «One Hypostasis (person) in two Natures, God Incarnate»: G O T h R 13 (1968) 241/257. I d e m , The Distinction between the Horoi and Canons, of the Early Synods and their significance for the acceptance of the Council of Chalcedon by the Non-Chalcedonian Churches: G O T h R 16 (1971) 79/107.

8. S t a n i l o a e D i m . , «Σκέψεις ἐπὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς Δ' Ἀνεπισήμου Συναντήσεως τῶν Ὁρθοδόξων Χαλκηδονίων καὶ τῶν Ἀντιχαλκηδονίων, λαβούσης χώραν ἐν Ἀδδῆς Ἀμπέμπα, ἀπὸ 22ας μέχρι 23ης Ἰανουαρίου 1971» ἐν Μεθόδιου, Μητρ. Ἀξώμης, Τὸ ἔργον τῆς Διορθοδόξου Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς διὰ τὸν Διάλογον τῶν Ὁρθοδόξων καὶ τῶν Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν: (Πρακτικά). Abba Salama 7 (1976) 157/166 καὶ Ὁμιλία του ἐν τῇ αὐτῇ Διασκέψει, ἐνθ' ἄν., 205/209.

9. Z a b o l o t s k y N i c . , Ὁμιλία του ἐν τῇ αὐτῇ Α' Διασκέψει τῆς Διορθοδόξου Ἐπιτροπῆς, ἐνθ' ἄν., 129/133.

10. C h i t e s c u N i c . , The position of some Orthodox and Roman Catholic Theologians on the wills of the Person of Jesus Christ and the problem of relations with the Non-Chalcedonians: G O T h R 13 (1968) 288/306. I d e m , The difference between the Horos and Canon and its importance for the reception of the Synod of Chalcedon: G O T h R 16 (1971) 108/132.

11. Μ α ξ ῖ μ ο υ , Μητρ. Σάρδεων, Ἡ ἐν Μαλαμπάρ τῶν Ἰνδιῶν Συριακῆ Ἐκκλησία (Ἰσταμπούλ 1965).

12. Λόγθ θέσεως, ὡς τε Μονίμου Ἀντιπροσώπου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου παρὰ τῷ Π.Σ.Ε. καὶ ὡς μετασχόντος εἰς ἐπανειλημμένας Συσκέψεις καὶ Συνέδρια μετὰ τῶν Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τῶν Θεολόγων των, εἶναι ἄριστα εἰς θέσιν νὰ ἐκφράξῃ ἐλευθέρως καὶ θετικῶς τὰς ἀπόψεις του εἰς τὸ θέμα αὐτό. Ἴδε μεταξὺ ἄλλων E m i l i a n o s , Metropolitan of Calabria, From Aarhus to Bristol: G O T h R 13 (1968) 137/142, ὡς καὶ πλείστας παρεμβάσεις του εἰς τὰς Ἀνεπισήμους ταύτας Συναντήσεις, καὶ ἀλλαγῶν.

13. Π α π α ν δ ρ έ ο υ Δ α μ α σ κ η ν ο ῦ , Ἀρχιμ. (νῦν Μητρ. Τρανουπόλεως), Ἰδρυσις καὶ Ὁργάνωσις τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας μέχρι τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου,

αὐτὸς οὗτος ὁ ὁμιλῶν¹⁵ κ. ἄλλ., ἐκ δὲ τῶν Ἀνατολικῶν Θεολόγων οἱ ὄντως πρωτοστατήσαντες εἰς τὴν κίνησιν Πατρ. κ. Karakin Sarkissian, Mar Gregorius (Paulus) Verghese, C. Samuel, κ.ἄλλ.¹⁶, ὑπήρξαν ἐνθουσιώδεις εἰς τὰς κρίσεις καὶ προβλέψεις των διὰ τὸν Διάλογον καὶ τὴν ἑνωσιν.

Τὴν αὐτὴν αἰσιοδοξίαν συναντῶμεν καὶ εἰς τὴν Ρωμαιοκαθολικὴν

μετ' Εἰσαγωγῆς. Μελέτη Ἱστορικὴ καὶ Κριτικὴ (Ἀθήναι 1966), ἐνθα καὶ ἡ μέχρι τοῦ ἔτους ἐκείνου βιβλιογραφία.

14. Εἰδικὸς περὶ τὰς Ἀρχαίας Ἀνατολικὰς Ἐκκλησίας, ἔγραψε δι' ὅλας εἰδικὰς μελέτας, μὲ πνεῦμα πολὺ θετικὸν καὶ οἰκοδομητικὸν διὰ τὸν μετ' αὐτῶν Διάλογον. Εἰδικώτερον ἴδε τὸ μεγίστης πρακτικῆς συμβολῆς Βιβλιογραφικὸν του ἔργον ἐν τῷ χώρῳ τούτῳ, Ἀρβανίτη Ἀθαν., Βιβλιογραφία Ἐλασσόνων Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς (Ἀθήναι 1967), ἐνθα ἀναλυτικῶς δίδονται καὶ αἱ ἰδικαὶ του ἐπὶ μέρους Μονογραφίαι καὶ Μελέται.

15. Κωνσταντίνου Χρυσοστόμου, Διακ. (νῦν Μητρ. Μύρων), Αἱ ἐν Κότταγιαμ τῶν Ἰνδιῶν Θεολογικαὶ Συνομιλαὶ μεταξὺ «Συρορθοδόξων» τοῦ Μαλαμπάρ καὶ Ὀρθοδόξων Θεολόγων: Ὀρθοδοξία 32 (1957) 153/168, καὶ Ἀνάτυπον «Ἰσταμπούλ 1957». Ἴδε Ἰδίου, Εἰσηγητικὰς Ὀμιλίαις εἰς τὰς Α' (Ἀδδὲς Ἀμπάμπα 1971) καὶ Β' (Γενεύη 1979) Διασκέψεις τῆς Διορθοδόξου Ἐπιτροπῆς διὰ τὸν Διάλογον μετὰ τῶν Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν, ἐν Μεθόδιου, Μητρ. Ἀξώμης, Τὸ ἔργον τῆς Διορθοδόξου Ἐπιτροπῆς... κλπ. (Πρακτικά): Abba Salama 7 (1976) passim., καὶ Πρακτικά-Κείμενα τῆς Διορθοδόξου Ἐπιτροπῆς Διαλόγου μετὰ τῶν Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν. (Σαμπεζύ, 7-11 Φεβρουαρίου 1979), κείμενον πολυγραφημένον, σελ. 16/21 καὶ passim.

16. Sarkissian Karak., The Doctrine of the Person of Christ in the Armenian Church. A brief survey with special reference to the union of the two Natures: GOTHR 10 (1964-1965) 108/9. Ἰδίου, The Ecumenical Problem in Eastern Christendom: Ecumenical Review 12 (1960), no: 4. Verghese Mar Paulus-Gregorius, The Monothelete Controversy. A historical survey: GOTHR 13 (1968) 196/208. Ἰδίου, Ecclesiological issues inherent in the Relations between Eastern and Oriental Chalcedonian and Oriental Non-chalcedonian Churches: GOTHR: 16 (1971) 133/143. Samuel V. C., Condamnation of Teachers and acclamation of Saints in the Eastern and Oriental Churches: GOTHR 16 (1971) 236/244. Ἰδίου, One Incarnate Nature of God the Word: GOTHR 10 (1964-1965) 77/51. Ἰδίου, The Manhood of Jesus Christ in the tradition of Syrian Orthodox Church: GOTHR 13 (1968) 152/164. Ἰδίου, A brief history of efforts to reunite the Chalcedonian and Non-chalcedonian sides: GOTHR 16 (1971) 44/62. Kheila K. N., A theological approach to the Mia-physis' Christology in the V Century: GOTHR 10 (1964-1965) 137/144. Ἰδίου, Do the four later Councils prevent reconciliation of the Orthodox Churches?: GOTHR 13 (1968) 278/282. Samuel V. C., The Fourth Unofficial Consultation of Theologians belonging in the Eastern and the Oriental Orthodox Churches: Abba Salama 3 (1972) 176/180. Ἰδίου, The Christology of Severus of Antioch: Abba Salama 4 (1973) 126/190. Sarkissian Karak., The Witness of the Oriental Orthodox Churches. Recovery, Rediscovery, Renewal. With a Forword by Dr. Charles Malik (Beyrouth 1968). Ἰδίου, Les Eglises Orientales et l'Unité Chrétienne: Proche Orient Chrétien 16 (1966) 105/112. Ἴδε

πλευράν. Ταύτην ἐκφράζουν ἐπίσημα Κείμενα καὶ Λόγοι τῶν Προκαθημένων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης καὶ ἰδίᾳ τοῦ Πάπα Παύλου τοῦ ΣΤ¹⁷, ὠρισμένα Δεκρέτα τῆς Β' Βατικανῆς Συνόδου¹⁸, Κείμενά τινα τῆς Γραμματείας ἐπὶ τῆς Ἐνότητος τοῦ Βατικανοῦ¹⁹, καὶ φυσικὰ καὶ πλεῖστοι ἐπὶ μέρους Θεολόγοι τῆς Λατινικῆς Δύσεως²⁰.

Ἐπὶ τῆς αὐτῆς αἰσιοδόξου γραμμῆς εὐρέθη καὶ τὸ Π.Σ.Ε., καὶ μάλιστα ἡ Ἐπιτροπὴ Πίστις καὶ Τάξις. Αὕτη, ὡς γνωστόν, ἔδωκεν ὄθησιν εἰς τὰς διμερεῖς Ἀνεπισήμους Συναντήσεις μεταξύ Ὁρθοδόξων καὶ Ἀνατολικῶν Θεολόγων, ἀπὸ τοῦ 1964 καὶ ἔξῃς, καὶ αὐτὴ ἔθεσεν ἀξιολόγως ὑπὸ μελέτην σειρὰν θεολογικῶν θεμάτων, ὡς τὸ τῆς Θεολογίας τῶν Συνόδων, τῆς Conciliarity, τῆς σημασίας τῆς Δ' ἐν Χαλκηδόνι Οἰκουμενικῆς Συνόδου καὶ

τὰς Εἰσηγήσεις εἰς τὰς 4 Ἀνεπισήμους Συναντήσεις μεταξύ Ρωμαιοκαθολικῶν καὶ Ἀρχαιοανατολικῶν Ἐκπροσώπων ἐν Βιέννῃ (Pro Oriente 1971, 1973, 1976 καὶ 1978): Wort und Wahrheit, 1972, 1974, 1976 καὶ 1978.

17. Ἴδε, ἐπὶ παραδείγματι, τὰ ἐπὶ τῇ ἐπισκέψει τοῦ Καθολικοῦ τοῦ Ἐτσηματζῖν Vasken τοῦ Α' διαμειφθέντα, ἐν Proche Orient Chrétien 20 (1970) 163/178, τὰ ἀνάλογα ἐπὶ τῇ ἐπισκέψει τοῦ Συρορθοδόξου Πατριάρχου Ἀντιοχείας Mar Ignace Jacob τοῦ Γ' λεχθέντα, ἐν Irénikon 44 (1971) 516 καὶ 46 (1973) 214, ὡς καὶ τὰ σχετικὰ τὰ κατὰ τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Πατριάρχου τῶν Κοπτῶν Shenouda τοῦ Γ' διαμειφθέντα, ἐν Proche Orient Chrétien 23 (1973) 172/191 καὶ Irénikon 46 (1973) 214/216.

18. «Decretum de Ecclesiis Orientalibus Catholicis», Ἐκδοσις τοῦ Lexikon für Theologie und Kirche, Das Zweite Vatikanische Konzil, Teil I, (Freiburg-Basel-Wien, Herder Verlag, 1966) σελ. 364/390. Πρβλ. καὶ τὴν «Constitutio Dogmatica de Ecclesia», ἔνθ' ἀν., σελ. 156/346.

19. Ἴδε σχετικῶς ὅσα διαλαμβάνει τὸ «Directoire sur l' Oecuménisme», τὸ καταρτισθὲν καὶ ἐκδοθὲν ὑπὸ τῆς Γραμματείας ἐπὶ τῆς Ἐνότητος τῶν Χριστιανῶν τοῦ Βατικανοῦ. «Directoire pour l' exécution de ce que le IIème Concile du Vatican a promulgué concernant l' Oecuménisme, Ière Partie: Service d' Information, Secrétariat pour l' Unité des Chrétiens, 1967, fasc. 2, pp. 5/13, IIème Partie, ἔνθ' ἀν., 1970/II, fasc. 10, pp. 3/11.

20. G e l a t i e r Paul, Saint Cyrille d' Alexandrie et Saint Léon le Grand à Chalcedoine, ἐν Grillmeier-Bacht, Das Konzil von Chalkedon, vol. I. R i c h a r d M., L' introduction du mot hypostase dans la théologie de l' Incarnation: Mélanges de Sciences Religieuses, 2 (1945) 5/32 καὶ 243/270. G a l t i e r P., L' unio secundum hypostasim chez Saint Cyrille: Gregorianum 33 (1952) 351/398. M o e l l e r Charles, Le Chalcedonisme et le Néo-chalcedonisme en Orient de 451 à la fin du VIème siècle, ἐν Grillmeier-Bacht, Das Konzil von Chalkedon, vol. I, pp. 637/720. D e V r i e s P. W., Changements dans l' exercice de la primauté romaine entre le V et le XIX siècle et exercice de la primauté par les Patriarches des Anciennes Eglises Orientales, ἐν Papers τῆς Δ' Συναντήσεως Θεολόγων Ρωμαιοκαθολικῶν καὶ Ἀρχαιοανατολικῶν, ἐν Βιέννῃ 1978. Ἴδε καὶ Εἰσηγήσεις ἀπὸ Ρωμαιοκαθολικῆς πλευρᾶς εἰς τὰς λοιπὰς Συναντήσεις, ἐν Wort und Wahrheit, τῶν ἐτῶν 1972, 1976 καὶ 1978.

τῶν λοιπῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων, τῆς χριστολογικῆς παραδόσεως ἐν τῇ Ἁρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ κ.λ.π.²¹.

3. Ἡ κάμψις τῆς πρώτης εὐφορίας.

Ἄλλ' εἶναι γεγονός, ὅτι μετὰ παρέλευσιν μερικῶν ἐτῶν, καὶ κυρίως μετὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν διμερῶν θεολογικῶν συζητήσεων καὶ ἐπαφῶν, ἡ πρώτη αὕτη ἐφορία παρουσίασε μίαν σημαντικὴν κάμψιν, ἥτις καὶ ὑπῆρξεν ἀπολύτως δικαιολογημένη. Δὲν ἐσήμαινε βεβαίως αὕτη καὶ δὲν σημαίνει οὔτε ἀποτυχίαν εἰς τὸν Διάλογον, οὔτε ὀπισθοχώρησιν ἢ ἐγκατάλειψιν τοῦ Διαλόγου. Ἀνήκει εἰς τὴν φύσιν καὶ τὴν διαλεκτικὴν τοῦ Διαλόγου νὰ παρουσιάζωνται κατ' αὐτὸν δυσκολίαι. Καὶ αἱ δυσκολίαι αὗται νὰ σταθμίζωνται. Νὰ συνειδητοποιῶνται δὲ αἱ ἐφ' ἐξῆς ἐπιπτώσεις των. Τὸ ἀντίθετον θὰ ἐσήμαινε στασιμότητα καὶ νέκρωσιν τοῦ Διαλόγου. Καὶ ἀσφαλῶς κἄτι τέτοιο δὲν θὰ ἦτο εὐκαταῖον εἰς τὴν παροῦσαν περίπτωσιν.

Ἐφάνησαν, λοιπόν, καὶ ἐπεσημάνθησαν ἀπὸ ὅλας τὰς πλευράς, θεολογικῶς καὶ ἐμπραγματῶς, αἱ ὑπάρχουσαι καὶ μοιραίως, κάθε τόσον, ἀνακύπτουσαι δυσκολίαι. Αὗται ἀνήκουν εἰς παράγοντας ἱστορικούς, ψυχολογικούς, χρονικούς, ἰδίᾳ λόγῳ τοῦ ἀπὸ μακρῶν αἰῶνων βιουμένου *estrangement* μεταξύ τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς, εἰς παράγοντας γνωριζομένους γενικώτερον ὡς «μὴ-θεολογικούς», μεταξύ τῶν ὁποίων δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν τοὺς ἐθνικούς (τοὺς «πολυ-εθνικούς» μάλιστα, προκειμένου διὰ τὰς Ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς), καὶ ἀκόμη εἰς παράγοντας φυλετικούς, γλωσσικούς, πολιτιστικούς κ.λ.π., ἀλλὰ βεβαίως καὶ εἰς παράγοντας κυρίως θεολογικο-δογματικούς, ἐπὶ τῶν ὁποίων καὶ θέλω νὰ σταματήσω ἀναλυτικώτερον πῶς.

Οἱ θεολογικο-δογματικοὶ αὐτοὶ παράγοντες, ἐνῶ εἰς κάθε διάλογον δεδομένως ἀποτελοῦν τὸ «ἀντικείμενον» του, τοῦ ὁποίου ἡ ἀντιμετώπισις καὶ διαλεύκανσις ἐπιζητεῖται ἐν διαλόγῳ, οἱ ἴδιοι ἀποβαίνουν, εὐθύς ἀπ' ἀρχῆς, ἓνα στοιχεῖον ὑποκειμενικᾶ ἀνασταλτικὸν καὶ ἀνακόπτον τὴν πρόοδον τοῦ διαλόγου καὶ ἐμποδίζον τὴν ἀνεύρεσιν τῆς ἀληθείας ἐν τῷ διαλόγῳ, κυρίως ἐὰν κατ' αὐτὸν ὑπάρχουν *a priori* καθωρισμένα «θέσεις», μὲ ἀμετακίνητον τοποθέτησιν τῶν διαλεγομένων ἐπὶ τῶν προκατειλημμένων τούτων «θέσεων». Οἱ αἰῶνες ποὺ ἐπέρασαν ἐπάνω ἀπὸ τὰς δύο Παραδόσεις μας, ὡς Χαλκηδονεῖων καὶ Ἀντιχαλκηδονεῖων, ἀσφαλῶς κατέστησαν περισσότερον τοῦ δέοντος ἀκάμπτους, μερικὰς τοῦλάχιστον, ἐκ τῶν ἐκατέρωθεν «θέσεων», ἡ δὲ πρώτη ἐπαφή μεταξύ τῶν δύο κόσμων μας καὶ ἡ πρώτη ἀναμέτρησίς των,

21. Ἴδε σχετικῶς τοὺς ἐν τῷ μεταξύ ἐκδοθέντας Τόμους ἢ τὰς κυκλοφορησάσας Σειρὰς Κειμένων ἐπὶ τῶν θεμάτων τούτων ὑπὸ τοῦ Π.Σ.Ε. καὶ εἰδικώτερον ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπῆς Πίστις καὶ Τάξις, ἐπὶ ὅλων τῶν ἀνωτέρω θεμάτων.

ἔφεραν εἰς τὸ φῶς καὶ τὰ πρῶτα δείγματα ἀκαμψίας, τὰς πρῶτας καὶ πολλαῖς ἀνυπερβλήτους δυσκολίας εἰς τὸν Διάλογον²².

Ἴδου μὲ πόσον ρεαλισμόν, πολὺ πρόσφατα, ὁ Κόπτης Πατριάρχης Shenouda ὁ Γ', περιέγραψε τὰς δυσκολίας τοῦ Διαλόγου, ὁμιλῶν πρὸς τὴν Ὁλομέλειαν τῆς Διορθοδόξου Ἐπιτροπῆς διὰ τὸν Διάλογον μὲ τὰς Ἀρχαίας Ἀνατολικὰς Ἐκκλησίας, κατὰ τὸν μῆνα Φεβρουάριον τοῦ τρέχοντος ἔτους, ὅτε καὶ ὁ ὁμιλῶν, ὡς Πρόεδρος τῆς Ἐπιτροπῆς ταύτης, ὁμοῦ μετὰ τῶν λοιπῶν μελῶν αὐτῆς ἐδεξιώθημεν αὐτὸν εἰς τὴν Αἴθουσαν τῶν Συνεδριάσεων μας. Ὁ Κόπτης Πατριάρχης τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἔλεγε: «...Προτείνω ὅπως συζητήσωμεν περὶ τοῦ τί πιστεύομεν σήμερον. Διότι ἡ ἔρευνα τῆς ἀρχαίας ἱστο-

22. Ἡ πρώτη δυσκολία διεφάνη ἤδη μετὰ τὴν Ἀνεπίσημον Συνάντησιν Ὁρθοδόξων καὶ Ἀνατολικῶν Θεολόγων ἐν Aarhus, τῷ 1964. Οὕτως, ὁ ἀείμνηστος Καθηγητῆς Παναγ. Τρεμπέας, εἰς εἰδικὸν ἄρθρον τοῦ ἐν προκειμένῳ, λέγει ἐπὶ λέξει τὰ ἑξῆς: «...Τὸ πρὸς ἐπίτευξιν τῆς ὡς ἄνω ἀμφιλόγου καὶ ἀμφιβόλου καθ' ἡμᾶς συμφωνίας καταβληθὲν ὑπὸ τῆς Ἀντιπροσωπείας τῶν Ὁρθοδόξων τίμημα ὑπῆρξε βαρὺ, καθ' ὃν χρόνον οἱ Ἀντιχαικηδόνιοι Μονοφυσῖται ἐνέμειναν ὑποστηρίζοντες ἐρρωμένως τὰς παραδόσεις καὶ τὰς πλάναις αὐτῶν, χωρὶς νὰ προβῶσιν εἰς τὴν ἐλαχίστην ὑποχώρησιν. Καὶ ἐνῶ αὐτοὶ ἐφαίνοντο ὁμιλοῦντες ὡς ἀπὸ θέσεως ἰσχύος καὶ ἀνατρέχοντες εἰς τοὺς παλαιοὺς συγγραφεῖς τῶν ἐπανελάμβανον πιστῶς ὡς ἀπλανῆ τῆς ὀρθῆς πίστεως διατύπωσιν ὅσα ἐκεῖνοι ἐδίδασκον καὶ οὐδὲν τὸ ἀπόβλητον ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Σεβήρου καὶ Τιμοθέου τοῦ Αἰλουρου καὶ τοῦ Διοσκόρου ἀνευρίσκοντες, ἡμεῖς ἐφθάσαμεν ὑποχωροῦντες σχεδὸν εἰς τὴν γραμμὴν τοῦ Ἐνωτικοῦ τοῦ Ζήνωνος, δίδοντες τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι καὶ κατὰ τὴν ἰδικὴν μας παραδοχὴν οὐχὶ ἐκεῖνοι, ἀλλ' ἡμεῖς ἔχομεν ἐκκλίνει τοῦ ὀρθοῦ. Δὲν εἶναι ὑπερβολὴ αὐτά. Θὰ τὰ ἀποδείξωμεν, ἐλπίζομεν, κατὰ τρόπον μὴ ἐπιδεχόμενον ἀμφισβήτησιν τινα. Πρέπει νὰ εἶμαι ὅμως εἰλικρινῆς καὶ διὰ τούτου ὀφείλω νὰ ὁμολογήσω, ὅτι συνέβη κατὰ πού ἦτο ἐπόμενον νὰ τὸ πάθωμεν...». Τ ρ ε μ π ε λ α Παναγ., Ἐπὶ τῶν ἀποφάσεων τῆς ἐν Aarhus Διασκέψεως: Ἐκκλησία 42 (1965) 259. Ὁ δὲ Καθηγητῆς π. Ἰωάννης Ρωμανίδης εἰς τὴν Ἀ' Διάσκεψιν τῆς Διορθοδόξου Ἐπιτροπῆς διὰ τὸν Διάλογον μετὰ τῶν Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν, μεταξὺ ἄλλων, λέγει καὶ τὰ ἑξῆς χαρακτηριστικὰ: «... Εἰς τὸ Συνέδριον τοῦ Ἄρου εἶχα τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι ἐφ' ὅσον οἱ ἀντιχαικηδόνιοι δέχονται καὶ πιστεύουν, ὅτι ὁ Λόγος, διὰ τῆς Παρθένου, ἐγένετο ὁμοούσιος ἡμῖν κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα, τοῦτο πρέπει νὰ σημαίνῃ, ὅτι παραδέχονται δύο ἐν Χριστῷ φύσεις. Ὡς ἐκ τούτου ἐνόμιζα, ὅτι θὰ πρέπει νὰ παραδέχωνται οἱ ἀντιχαικηδόνιοι, ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι ἐκ δύο φύσεων ἢ ὑποστάσεων, μία φύσις ἢ ὑπόστασις σύνθετος, ἔχων δύο οὐσίας ἢ ἐν δυσὶν οὐσίαις. Εἰς Ἄρου ἔθεσα ὑπ' ὄψιν τῶν ἀντιχαικηδονεῶν καὶ ἐζήτησα ἐπεξηγήσεις, πῶς οὗτοι ἐρμηνεύουν ταῦτα καὶ ἠρώτησα ἐὰν δύνανται νὰ εἴπουν, ὅτι ἐν Χριστῷ ὑπάρχουν δύο οὐσῖαι ἢ ἐὰν εἶναι δυνατὸν νὰ ὁμιλοῦν περὶ μιᾶς φύσεως ἢ ὑποστάσεως ἐν δυσὶν οὐσίαις. Οὐδεμιᾶς ἔτυχον ἀπαντήσεως εἰς τὰ θέματα ταῦτα εἰς Ἄρου καὶ ἐντεῦθεν, καὶ μοῦ ἔκαμεν ἐντύπωσιν ἢ σιωπῆ τῶν ἐπὶ τοῦ θέματος. Κλίνω ἔκτοτε εἰς τὸ συμπέρασμα...». Ρ ω μ α ν ἰ δ ο υ Ἰωάνν., Εἰσηγήσις τοῦ παρὰ Μεθ ο δ ἰ ο υ, Μητρ. Ἀξώμης, Τὸ ἔργον τῆς Διορθοδόξου Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς διὰ τὸν Διάλογον τῶν Ὁρθοδόξων καὶ τῶν Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν (Πρακτικά): Abba Salama 7 (1976) 188. Καὶ γενικῶς ἴδε πάσας τὰς ἐν προκειμένῳ δυσκολίας καὶ ἀντιλογίας εἰς τὰς μακρὰς καὶ κοπιώδεις συζητήσεις ἐν τῇ Ἀ' ταύτῃ Διασκέψει τῆς Διορθοδόξου Ἐπιτροπῆς, ἐν Ἀδδῖς Ἀμπέμπα, 1971, ἔθθ' ἀν., passim.

ρίας δύναται νὰ ἀποτελέσῃ ἐμπόδιον. Διότι, ἐπιτρέψατέ μοι νὰ σᾶς εἶπω, ὅτι ἐκάστη Ἐκκλησία συνέγραψε τὴν ἱστορίαν τῆς ὑποστηρίζουσα τὴν ἰδικὴν τῆς ἀποψίν. Ποία λοιπὸν ἐκ τῶν δύο ἐκδοχῶν εἶναι ὀρθή; Καὶ ποία ἐσφαλμένη; Τοῦτο θὰ εἶναι ἐν δυσχερὲς σημεῖον κατὰ τὸν Διάλογον. Ὅμιλῶ τὴν στιγμὴν ταύτην ὡς ἀπλοῦς παρατηρητῆς, ἤτοι ὡς οὐδέτερον πρόσωπον. Διότι ὡς Κόπτης πιστεύω, ὅτι ἡ ἡμετέρα ἱστορία εἶναι ἡ ὀρθή. Διότι δὲν ἐπιθυμῶ νὰ χάσωμεν τὸν καιρὸν μας εἰς συζητήσεις περὶ τῆς ἱστορίας. Εἶναι καλλίτερον νὰ συζητῶμεν περὶ τοῦ τί πιστεύομεν σήμερον, οὐχὶ δὲ νὰ ἐπαναλαμβάνωμεν τὰς ἔριδας τῶν πατέρων μας...»²³.

Λόγοι ἀσφαλῶς σκληροί, ἀλλ' ὄχι ἔξω τῆς πραγματικότητος. Αἱ δυσκολίαι — τὰ «ἐμπόδια» λέγει ὁ Κόπτης Πατριάρχης — ὑπάρχουν καὶ πρέπει νὰ ἐπισημαίνωνται δεόντως. Ὅσον δὲ περισσότερον ἀποκρυσταλλοῦται, ἢ συγκεκριμενοποιεῖται καὶ κατέρχεται εἰς λεπτομερείας ἢ τιθεμένη προβληματολογία τοῦ Διαλόγου τούτου, τόσο καὶ οἱ πρῶτοι ἐνθουσιασμοὶ ἐλαττοῦνται, οἱ δὲ διεξάγοντες τὸν Διάλογον ἐπὶ τοσοῦτον θὰ πρέπει νὰ παρουσιάζουν συνέπειαν καὶ συνέχειαν, προσοχὴν καὶ συνοχὴν.

Ἡ κάμψις δὲν πρέπει νὰ ἀχθῆ εἰς κρίσιν. Εἰς τοῦτο θὰ ὠφελήσῃ πολὺ ἐὰν αἱ Ἐκκλησίαι καὶ οἱ διεξάγοντες τὸν Διάλογον Ἐκπρόσωποι τῶν προσέξουν τὸ ἔργον καὶ τὴν εὐθύνην των, ὅπως προέλθουν εἰς ἀκριβῆ ἀπολογισμὸν καὶ ἀξιολόγησιν τῶν ἄχρι τοῦδε γενομένων. Τὰ γενόμενα εὐτυχῶς δὲν εἶναι ὀλίγα, οὔτε πτωχὰ εἰς περιεχόμενον καὶ εἰς προοπτικὴν.

4. Τὰ μέχρι σήμερον γενόμενα.

Εἶναι ἀναντίρρητον, ὅτι κατὰ τὴν τελευταίαν καὶ μόνον πρόσφατον 20ετίαν, μετὰ τῶν Ἐκκλησιῶν Ὁρθοδόξου, Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν καὶ βεβαίως καὶ Ρωμαιοκαθολικῆς, ἔχουν βιωθῆ ἀπὸ κοινοῦ ἀλλεπάλληλα σημαντικὰ γεγονότα εἰς ἐπαφάς, συναντήσεις καὶ ποικίλας μορφὰς διαλόγου, αἱ ὁποῖαι εἰς καμμίαν ἄλλην ἴσως ἀνάλογον περίπτωσιν διαλόγου δὲν ἔχουν σημειωθῆ, ἐντὸς χρονικῆς μάλιστα περιόδου τόσο μικρᾶς.

Εἰς τὸ ἐνεργητικὸν τοῦ Διαλόγου πρὸς τὰς Ἀρχαίας Ἀνατολικὰς Ἐκκλησίας καταγράφονται σήμερον τὰ ἐξῆς θετικὰ ἐπιτεύγματα. Εἶναι χρήσιμον, νομίζω, νὰ τὰς ἐνθυμηθῶμεν ἐν πάσῃ συντομίᾳ:

α) Αἱ τέσσαρες Ἀνεπίσημοι Θεολογικαὶ Συναντήσεις μετὰ τῶν Θεολόγων Ὁρθοδόξων καὶ Ἀνατολικῶν (Aarhus 1964, Bristol 1967, Genève 1970 καὶ Addis Ababa 1971)²⁴.

23. Πρακτικὰ-Κείμενα τῆς Διορθοδόξου Ἐπιτροπῆς Διαλόγου μετὰ τῶν Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν, (Σαμπεζῦ, 7-11 Φεβρουαρίου 1979), κείμενον πολυγραφημένον, σελ. 9.

24. Ἴδε ταύτας ἀνωτέρω, ἐν Σημ. 3.

β) Εὐθὺς ἀμέσως μετὰ ταύτας ὁ ἀπὸ μέρους ὄλων τῶν κατὰ τόπους Ὁρθοδόξων Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν γενόμενος ἐξονομασμός τῆς Διορθοδόξου Ἐπιτροπῆς διὰ τὸν Διάλογον μετὰ τῶν Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ αἱ δύο Συνελεύσεις αὐτῆς ἐν Ὀλομελεῖα (Addis Ababa 1971 καὶ Chambésy τῆς Γενεύης 1979)²⁵.

γ) Αἱ ἐν τῷ μεταξύ χρόνῳ, ὑπὸ σύνθεσιν μικτῆν, δις συνελθοῦσαι Ὑποεπιτροπαὶ Ὁρθοδόξων καὶ Ἀνατολικῶν, διὰ τὸν καθορισμὸν τῶν μεθοδολογικῶν καὶ θεματολογικῶν λεπτομερειῶν τοῦ ἐπισήμου Θεολογικοῦ Διαλόγου μεταξύ Ὁρθοδοξίας καὶ Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν (Πεντέλη 1973 καὶ Addis Ababa 1975)²⁶.

δ) Αἱ ἀπὸ τοῦ 1965 καὶ ἐξῆς κατὰ καιροὺς συγκαλούμεναι Συνελεύσεις τῆς Διασκέψεως τῶν Ἀρχηγῶν τῶν Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τῆς ὑπ' αὐτῶν ὀρισεῖσης Διαρκοῦς Ἐπιτροπῆς τῶν Ἐκκλησιῶν τούτων (Addis Ababa 1965, Le Caire 1966, Antelias 1967, Atchana-Liban 1972 καὶ ἄλλαι)²⁷.

ε) Αἱ τέσσαρες Θεολογικαὶ Συναντήσεις τῆς Βιέννης μεταξύ Ρωμαιοκαθολικῶν καὶ Ἀρχαιοανατολικῶν Θεολόγων, ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ Pro Oriente (1971, 1973, 1976 καὶ 1978)²⁸.

στ) Αἱ πέντε Συναντήσεις τῆς Μικτῆς Ἐπιτροπῆς Ρωμαιοκαθολικῶν

25. Μεθοδίου, Μητρ. Ἀξώμης, Τὸ ἔργον τῆς Διορθοδόξου Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς διὰ τὸν Διάλογον τῶν Ὁρθοδόξων καὶ τῶν Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν (Πρακτικά): Abba Salama 6 (1975) 233/254 καὶ 7 (1976) 93/227 διὰ τὴν Α' Διάσκεψιν τῆς Διορθοδόξου Ἐπιτροπῆς ἐν Ἀδδῆς Ἀμπέμπα 1971 καὶ Πρακτικά-Κείμενα τῆς Διορθοδόξου Ἐπιτροπῆς Διαλόγου μετὰ τῶν Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν (Σαμπεζύ, 7-11 Φεβρουαρίου 1979), κείμενον πολυγραφημένον, διὰ τὴν Β' Διάσκεψιν τῆς αὐτῆς Ἐπιτροπῆς, Γενεῦη 1979.

26. Ἐν Abba Salama 5 (1974) 243/251 καὶ Μεθοδίου, Μητρ. Ἀξώμης, Συνάντησις τῶν Δύο Ὑποεπιτροπῶν διὰ τὸν Θεολογικὸν Διάλογον μεταξύ Ὁρθοδόξου καὶ Ἀρχαίων τῆς Ἀνατολῆς Ἐκκλησιῶν: Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος 56 (1974) 242/247, καὶ Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος 57 (1975) 668/669 καὶ Abba Salama 7 (1976) 239/240.

27. Νικολάου, Μητρ. Ἀξώμης, Διάσκεψις Ἀνατολικῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ἐν Ἀδδῆς Ἀμπέμπα, 15-21 Ἰανουαρίου 1965 (Ἀθῆναι 1965) Proche Orient Chrétien 15 (1965) 164/185. Proche Orient Chrétien 16 (1966) 29/34, Proche Orient Chrétien 17 (1967) 44/61. Proche Orient Chrétien 22 (1972) 380/381, ἀντιστοίχως περὶ ἐκάστης τῶν Συνελεύσεων τούτων.

28. Ἴδε περὶ τούτων ἐν Περιοδικῷ Proche Orient Chrétien, εἰς τὰ ἔτη 1971, 1974, 1976 καὶ 1978, ὡς καὶ εἰς τὰ Περιοδικὰ Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος, Irenikon καὶ Abba Salama, εἰς τὰ ἀντίστοιχα ἔτη. Τὰ δὲ Εἰσηγητικὰ Κείμενα ἀμφοτέρωθεν, τὰ Πρακτικά, τὰ Ἀνακοινωθέντα καὶ πάντα τὰ λοιπὰ σχετικὰ ἴδε δημοσιευόμενα ὑπὸ τοῦ Ἰδρύματος Pro Oriente, ἐν τῷ Περιοδικῷ Wort und Wahrheit, τῶν ἐτῶν 1972, 1974, 1976 καὶ 1978.

καὶ Κοπτῶν τῆς Αἰγύπτου (Κάϊρον 1974, Κάϊρον 1975, Βιέννη 1976, Κάϊρον 1978 καὶ Ρώμη 1979)²⁹.

Εἰς ὅλα αὐτὰ πρέπει νὰ προσθέσωμεν κατὰ σειρᾶν, 1) τὰς σημαντικωτάτας συναντήσεις τῶν ἐκατέρωθεν ἐκκλησιαστικῶν Ἀρχηγῶν τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καὶ τῶν Ἀρχαιοανατολικῶν (τοιαῦται ἦσαν αἱ ἐπισκέψεις τῶν Ἀρχηγῶν τῶν Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν πρὸς τοὺς Οἰκουμενικοὺς Πατριάρχας Ἀθηνᾶγοραν καὶ Δημήτριον, ὡς καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους Προκαθημένους τῶν Ὀρθοδόξων Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν, καὶ τἀνάπαλιν) καὶ τὰ ἐπὶ ταῖς εὐκαιρίαις ταύταις ἐκδοθέντα ἐπίσημα Κείμενα, ὑπὸ τὸν τύπον εἴτε Κοινῶν Ὁμολογιῶν, εἴτε Κοινῶν Ἀνακοινωθέντων, εἴτε ἀπαγγελθέντων λόγων καὶ προσφωνήσεων κ.λ.π.)³⁰, 2) τὰς ἐπισκέψεις Ἀρχηγῶν τῶν Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν πρὸς τὸν Πάπαν Παῦλον τὸν Στ', αἱ ὁποῖαι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ συνωδεύοντο ὑπὸ κοινῆς Χριστολογικῆς Δηλώσεως³¹, 3) τὰς ἀνταλλαγὰς ἐπισκέψεων ἐκκλησιαστικῶν Ἀντιπροσωπειῶν ἐκατέρωθεν εἰς σπουδαίας εὐκαιρίας³², προσέτι δὲ 4) καὶ τὰς προσωπικὰς ἐργασίας τῶν διαφόρων Θεολόγων ἐξ ὄλων τῶν πλευρῶν, Θεολόγων εἴτε ἀπ' εὐθείας συνεργαζομένων εἰς τὸν Διάλογον, εἴτε καὶ προσφερόντων τὴν ἐπιστημονικὴν αὐτῶν συμβολὴν εἰς τὴν προετοιμασίαν τοῦ Διαλόγου³³.

29. Ἴδε καὶ περὶ τούτων Περιοδικὸν *Irénikon*, εἰς τὰ ἀντίστοιχα ἔτη.

30. Τοιαῦται ὑπῆρξαν αἱ Ἐπισκέψεις πρὸς τοὺς Πατριάρχας Ἀθηνᾶγοραν καὶ Δημήτριον τοῦ Καθολικοῦ τοῦ Ἑτσματιζίν *Vasken* τοῦ Α', τοῦ Πατριάρχου Αἰθιοπίας Θεοφίλου, τοῦ Πατριάρχου τῶν Κοπτῶν *Shenouda* τοῦ Γ' κ.ἄλλ., αἱ Ἐπισκέψεις τῶν αὐτῶν Ἀρχηγῶν τῶν Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν πρὸς τὰς ἄλλας Ὀρθοδόξους Αὐτοκεφάλους Ἐκκλησίας, Ρωσσίας, Ρουμανίας, Ἑλλάδος, κλπ.. Ἴδε πρὸς τοὺς ἄλλους καὶ *Κα ρ μ ι ρ η Ἰωάνν.*, Περὶ τὸν Διάλογον μεταξὺ Ὀρθοδόξων καὶ Ἑτεροδόξων. *Κεφ. Γ', Διάλογος μεταξὺ Ὀρθοδόξων καὶ Ἀντιχαλκηδονείων: Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος* 54 (1972) σελ. 216 κ. ἐξ.

31. Ἴδε περὶ τούτων ἀνωτέρω, ἐν Σημ. 17.

32. Τοιαῦται ὑπῆρξαν αἱ Ἐπισκέψεις τῶν μετασχουσῶν εἰς τὴν Γενικὴν Συνέλευσιν τοῦ Π.Σ.Ε. εἰς τὸ Νέον Δελχί, τῷ 1961, εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Μαλαμπάρ, αἱ Ἐπισκέψεις Ἀντιπροσωπειῶν τῶν κατὰ τόπους Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν πρὸς τὰς Ἐκκλησίας Κοπτικὴν, Αἰθιοπικὴν, Ἀρμενικὴν τοῦ Ἑτσματιζίν κλπ.. Πρβλ. *Κα ρ μ ι ρ η Ἰωάνν.*, ἐνθ' ἀν. σελ. 216 κ. ἐξ. *Κωνσταντινίδου Χρυσ., Μητρ. Μύρων, Αἱ Ὀρθόδοξοι Ἀντιπροσωπεῖται ἐπισκεπτόμεναι τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Μαλαμπάρ: Ὀρθόδοξια* 37 (1962) 139/146.

33. *Konidaris Geras.*, The reciprocal relation between doctrinal and historical factors in the separation of the Oriental Churches from the Ancient Catholic Church: *GOTHR* 10 (1964-1965) 54/60. Ἰδίου, The inner continuity and coherence of Trinitarian and Christological Dogma in the seven Ecumenical Councils: *GOTHR* 13 (1968) 263/273. Ἰδίου, The Christological decisions, of Chalcedon, their history down to the 6th Ecumenical Synod (451-680/1): *GOTHR* 16 (1971) 63/78. *Meyendorff J.*, Chalcedonians and Monophysites after Chal-

“Ὅλα τὰ στοιχεῖα αὐτὰ μᾶς ὁδηγοῦν εἰς τὴν ἀναντίρρητον διαπίστωσησιν, ὅτι εὐρισκόμεθα ἐνώπιον ἐνὸς τεραστίου καὶ πρωτοφανοῦς, εἰς ὄγκον καὶ περιεχόμενον, ἐκκλησιαστικο-θεολογικοῦ ἔργου. Εἰς τούτου τὴν κρίσιν καὶ ἀξιολόγησιν θὰ προβῶμεν ἐν τοῖς ἐφ’ ἐξῆς.

cedon : GOTHr 10 (1964-1965) 30/36. Borovoi Vit., The question of reconciliation and reunion between the Ancient Oriental and the Orthodox Churches: GOTHr 10 (1964-1965) 133/136. Ἰδίου, Recognition of Saints and problems of Anathemas. A summary of the views of N. Berdiaev, S. Bulgakov and A. V. Kartashov: GOTHr 16 (1971) 245/259. Zizioulas J., Ecclesiological issues inherent in the relations between Eastern Chalcedonian and Oriental Non-chalcedonian Churches: GOTHr 16 (1971) 144/162. Ἴδε ἐρύτερον τὰ ἐν τῷ Βιβλιογραφικῷ ἔργῳ τοῦ Ἀθαν. Ἀρβανίτη μνημονευόμενα ἔργα καὶ ἄρθρα, Ἀρβανίτη Ἀθαν., Βιβλιογραφία Ἑλασσόνων Ἐκκλησιῶν Ἀνατολῆς (Ἀθήναι 1967).

Β'. Ο ΤΟΜΕΥΣ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΟΛΟΓΙΑΣ.

5. Ἡ διακηρυττομένη «ταυτότης» χριστολογικῆς πίστεως.

Ἀρχίζω ἀπὸ τὴν Χριστολογία. Διεκηρύχθη, ἐλέχθη καὶ λέγεται, ὅτι εἰς τὸν χώρον τῆς Χριστολογίας οἱ Ἀντιχαλκηδόνειοι Ἀνατολικοὶ καὶ ἡμεῖς οἱ Χαλκηδόνειοι Ὀρθόδοξοι, συμπίπτομεν. Τοῦτο εἶναι ἀληθές, τοῦλάχιστον εἰς τὰς γενικὰς του γραμμὰς. Καὶ ἔχει ἐπισημανθῆ, τόσον εἰς τὴν παλαιότεραν παράδοσιν τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, ὅσον καὶ εἰς τοὺς συγχρόνους αὐτοὺς καιροὺς.

Συνήθως ἢ σύμπτωσις αὕτη εἰς τὸ χριστολογικὸν δόγμα ἐπιβεβαιουῖται μὲ περισσοτέραν ἔμφασιν καὶ κατὰ τρόπον περισσότερον γενικόν, εἰς τοὺς λόγους καὶ τὰ γραπτὰ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Ἡγετῶν ἐκατέρωθεν. Ἄλλ' ὄχι μὲ ὀλιγωτέραν ἔμφασιν ἐπισημαίνεται ἐνίοτε καὶ ἀπὸ μέρους πλείστων Θεολόγων, Ὀρθοδόξων καὶ Ἀνατολικῶν. Τοῦτο δὲ καὶ παρὰ τὸ γεγονός, ὅτι κατὰ καιροὺς ἀκούονται καὶ ὠρισμέναι κρίσεις, συνηγοροῦσαι περὶ τοῦ ἀντιθέτου.

Ἴδου πάντως τί λέγει διὰ τὴν ταυτότητα πίστεως εἰς τὸ χριστολογικὸν δόγμα ὁ ἔνθερμος καὶ αὐθεντικὸς πρωτοπόρος εἰς τὰ θέματα τῶν σχέσεων μετὰ τῶν Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν Ὀρθόδοξος Δογματολόγος Καθηγητῆς κ. Ἰωάννης Καρμίρης: «...Διὰ τοῦ διεξαχθησομένου ἐπισήμου ὀρθοδοξοανατολικοῦ θεολογικοεκκλησιαστικοῦ διαλόγου τῆς ἀληθείας, θὰ παραμερισθῶσιν... τὰ ἐπιπροσθούντα ἐλάχιστα ἐμπόδια, κατανοουμένων ἰδίως καὶ ἐρμηνευομένων ὀρθῶς τῆς τε Χαλκηδονείου διατυπώσεως περὶ τῆς ὑποστατικῆς ἐνώσεως τῶν δύο ἐν Χριστῷ φύσεων καὶ τῆς Κυριλλείου διατυπώσεως «μία φύσις τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένη», αἵτινες εἶναι ἐν χρήσει ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ καὶ τῇ Ἀντιχαλκηδονείῳ Θεολογίᾳ καὶ αἵτινες δύνανται νὰ ἐναρμονισθῶσι πρὸς ἀλλήλας θεολογικῶς... Ἡ διαφωνία αὐτῶν (τῶν Ἀντιχαλκηδονείων) φαίνεται ὅτι ἀναφέρεται οὐχὶ τόσον εἰς τὴν οὐσίαν, ὅσον εἰς τὴν διατύπωσιν τῆς περὶ ἐνώσεως τῶν δύο φύσεων διδασκαλίας τῆς μεγάλης ἐκείνης Συνόδου, ἣν διδασκαλίαν κατὰ τὴν οὐσίαν ἀποδέχονται καὶ μάλιστα διὰ τῶν τεσσάρων χαλκηδονείων ἐπιρρημάτων «ἀσυγχύτως, ἀτρέπτως, ἀδιαιρέτως καὶ ἀχωρίστως». Ἡ πεποιθήσις ἡμῶν αὕτη περὶ οὐσιαστικῆς δογματικῆς συμφωνίας μετὰ τῶν Ὀρθοδόξων καὶ Ἀντιχαλκηδονείων καὶ ἐπομένως περὶ ὑφισταμένης δυνατότητος συνδιαλλαγῆς καὶ ἐπανενώσεως αὐτῶν, ἦν πολλάκις ἐξεθέσαμεν

γραπτῶς τε καὶ προφορικῶς ἐν ταῖς πανεπιστημιακαῖς παραδόσεσιν ἡμῶν κατὰ τὴν τελευταίαν τριακονταετίαν, ἐνισχύθη...»³⁴.

Ἴδου δὲ ἀκόμη καὶ τί ἐπιβεβαιοῖ διὰ τὴν κοινὴν χριστολογικὴν πίστιν» ἢ συμπερασματικὴ Ἔκθεσις τῆς Γ' Ἀνεπισήμου Θεολογικῆς Συναντήσεως μεταξύ Ὁρθοδόξων καὶ Ἀνατολικῶν Θεολόγων, ἐν Γενεύῃ, τὸ 1970: «Ἐπεβεβαιώσαμεν τὰς ἐν Aarhus καὶ Bristol συμφωνίας ἡμῶν ἐπὶ τῆς οὐσίας τῆς κοινῆς ἡμῶν Χριστολογίας. Ἐπὶ τῆς οὐσίας τοῦ χριστολογικοῦ δόγματος αἱ δύο παραδόσεις ἡμῶν, παρὰ τὸν χωρισμὸν δέκα πέντε αἰώνων, εὐρίσκονται εἰσέτι ἐν πλήρει καὶ βαθείᾳ συμφωνίᾳ μετὰ τῆς καθολικῆς Παραδόσεως τῆς μιᾶς ἀδιαιρέτου Ἐκκλησίας. Αὕτη εἶναι ἡ διδασκαλία Κυρίλλου τοῦ Ἀλεξανδρείας, τὴν ὁποίαν καὶ ἡμεῖς ἐξ ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν ἀποδεχόμεθα, ἔστω καὶ ἂν χρησιμοποιῶμεν διαφόρουσαν ὀρολογίαν ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τῆς διδασκαλίας ταύτης...»³⁵.

6. Ἡ παραμένουσα χριστολογικὴ προβληματολογία.

Παρὰ τὰς διαπιστώσεις ὅμως ταύτας, ἡ ἀνάγκη περαιτέρω μελέτης καὶ ἀναλύσεως τοῦ χριστολογικοῦ δόγματος, ὡς βασικοῦ θέματος τοῦ Διαλόγου μεταξύ Ὁρθοδόξων καὶ Ἀρχαιοανατολικῶν, ἐπανήρχετο καὶ ἐπανέρχεται ἀνὰ πᾶσαν παρουσιαζομένην περίπτωσιν καὶ εὐκαιρίαν εἰς τὰς σχέσεις τῶν δύο Ἐκκλησιῶν.

Δὲν εἶναι πάντως τυχαῖον τὸ γεγονός, ὅτι ἀπὸ ὅλην τὴν μέχρι σήμερον γενομένην θετικὴν προεργασίαν μεταξύ τῶν δύο πλευρῶν διὰ τὸν ἐπίσημόν των Διάλογον, τὸ Χριστολογικὸν δόγμα, καὶ μόνον αὐτό, ἐπελέγη ὡς πρῶτον καὶ κύριον, χρονικῶς καὶ οὐσιαστικῶς, θέμα τοῦ Διαλόγου.

Ἡ Διορθόδοξος Ἐπιτροπὴ διὰ τὸν Διάλογον μετὰ τῶν Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν, εἰς τὴν Α' Γενικὴν Συνέλευσίν της ἐν Addis Ababa τὸ 1971, τόσον εἰς τὰς συζητήσεις αἱ ὁποῖαι ἔλαβον χώραν εἰς τοὺς κόλπους της, ὅσον καὶ εἰς τὴν Ἀπόφασίν της, τὴν ὁποίαν περιέλαβεν εἰς τὸ ἐπίσημον Ἀνακοινωθέν της — καὶ εἶναι σημαντικώτατον τὸ Κείμενον αὐτὸ — ἔθεσεν εὐθέως τὴν ἀνάγκην τῆς περαιτέρω ἐξετάσεως καὶ συζητήσεως τοῦ χριστο-

34. Καρμίρη Ἰωάνν., Εἰσηγήσεις ἐνώπιον τῶν Διασκέψεων Ὁρθοδόξων καὶ Ἀντιχαλκηδονίων Θεολόγων. I. — Εἰσαγωγικά τινα περὶ τῶν σχέσεων τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας μετὰ τῶν Ἀντιχαλκηδονεῶν Ἐκκλησιῶν ἐν τῷ παρόντι (Ἀθήναι 1970) σελ. 15/16.

35. G O t h R 16 (1971) 3 καὶ Καρμίρη Ἰωάνν., Εἰσηγήσεις ἐνώπιον τῶν Διασκέψεων... κλπ. (Ἀθήναι 1970) σελ. 89.

λογικοῦ δόγματος, καὶ διεσακέδασεν οὕτω τὴν οἰανδήποτε ἀνεδαφικὴν ἐντύπωσιν, ἢ ὅποια ἤμποροῦσε νὰ δημιουργηθῆ, ὅτι δῆθεν ἔληξε παρ' ἡμῖν τοῖς Ὁρθοδόξοις ἢ συζήτησις τοῦ χριστολογικοῦ θέματος καὶ ὅτι ὑπάρχει πλεόν πλήρης ἐπιτευχθεῖσα συμφωνία. Ὅσοι διατρέξουν τὰ Πρακτικὰ τῆς Διασκέψεως ἐκείνης θὰ διαπιστώσουν, ὅτι αἱ σημαντικώτεραι συζητήσεις κατ' αὐτὴν ἐγένοντο γύρω ἀπὸ τὸ χριστολογικὸν θέμα καὶ ἐπὶ τοῦ συγκεκριμένου σημείου ἐὰν ἢ περὶ αὐτοῦ συζήτησις πρέπει νὰ θεωρηθῆ ὡς λήξασα καὶ καταλήξασα εἰς συμφωνίαν, ἢ ἐὰν ἀντιθέτως πρέπει νὰ θεωρηθῆ ὅτι δέον νὰ ἀρχίσῃ ἐπισημότερον, συστηματικώτερον καὶ ἐντονώτερον.

Ἰδού μερικὰ δείγματα ἐκ τῶν γενομένων συζητήσεων. Ὁ Καθηγητὴς π. Ἰωάννης Ρωμανίδης, Ἐκπρόσωπος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐν τῇ Διασκέψει ἐκείνῃ, ἔλεγε: «Προσωπικῶς πιστεύω ὅτι ὁ διάλογος ἐπὶ τοῦ χριστολογικοῦ θέματος ὄχι μόνον δὲν ἔληξε μὲ τὰς Ἀνεπιστήμους Διασκέψεις, ἀλλ' εἶναι ἀνάγκη νὰ συνεχισθῆ καὶ ἀποπερατωθῆ... Πρέπει νὰ ἀποφύγωμεν σχέδια ἐνώσεως, ἔχοντα ὡς προϋπόθεσιν τὴν γνώμην, ὅτι ἐπετεύχθη εἰς τὰς Ἀνεπιστήμους Διασκέψεις χριστολογικὴ συμφωνία. Ὅθεν πιστεύω, ὅτι μόνον εἰς περίπτωσιν, καθ' ἣν θὰ διακριβώσωμεν, ὡς ἐπίσημος Ἐπιτροπὴ καὶ ὡς Ἀντιπρόσωποι τῶν Ἐκκλησιῶν μας, ὅτι πράγματι ἡ πίστις ἐπὶ τοῦ χριστολογικοῦ δόγματος τῶν δύο Ἐκκλησιῶν εἶναι κοινὴ, τότε καὶ μόνον θὰ εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ ἐξετάσωμεν τὰ περαιτέρω στάδια τῆς ἐνώσεως...»³⁶.

Αὐτὸς ὁ Καθηγητὴς κ. Ἰωάννης Καρμίρης, Ἐκπρόσωπος καὶ οὗτος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν Διάσκεψιν καὶ ἔνθερος ὑποστηρικτὴς τῆς ιδέας τῆς χριστολογικῆς συμφωνίας, ἔλεγε ὅτι ποιά τις μόνον συμφωνία εἶχεν ἐπέλθει εἰς τὰς Ἀνεπιστήμους Συναντήσεις μεταξὺ Ὁρθοδόξων καὶ Ἀρχαιοανατολικῶν, ἀλλ' «ἡ συμφωνία ἐκείνη ἔγινεν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Ἁγίου Κυρίλλου» μόνον, καὶ ὅτι «ἡ συζήτησις δὲν ἐπεξετάθη ἐπὶ τοῦ τί διδάσκουν οἱ Ἀντιχαλκηδόνειοι σήμερον καὶ δὲν ἐξηκριβώθη ἂν οὗτοι περιορίζωνται εἰς τὴν

36. Μεθ' οὐδίου, Μητρ. Ἀζώμης, Τὸ ἔργον τῆς Διορθόδοξου Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς διὰ τὸν Διάλογον τῶν Ὁρθοδόξων καὶ τῶν Ἀρχαίων Ἐκκλησιῶν «Πρακτικά»: Abba Salama 7 (1976) 189. Πρβλ. καὶ Πρακτικά-Κείμενα τῆς Διορθόδοξου Ἐπιτροπῆς Διαλόγου μετὰ τῶν Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν (Σαμπεζύ, 7-11 Φεβρουαρίου 1979), κείμενον πολυγραφημένον, σελ. 31. Ἐδῶ ὁ Καθηγητ. π. Ἰωάννης Ρωμανίδης λέγει ἐπὶ λέξει: «...Εἰς τὸ ἀξίωμα αὐτὸ ἀκριβῶς βασιζόμενοι, ἐν Aarhus, ἐν Bristol καὶ ἐν Γενεύῃ, κατελήξαμεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἐφ' ὅσον οἱ ἀνατολικοὶ δὲν εἶναι ἑτερόδοξοι, εἶναι Ὁρθόδοξοι. Ἀλλὰ παραλλήλως, διεπιστώθη καὶ ἡ διαφορὰ, ἡ ἰδιομορφία αὐτῆ τῆς ὁρολογίας των. Διό, ἐν Ἀδδῖς Ἀμπέμπα, ἀπεφασίσθη ὅπως μελετηθῆ τὸ θέμα τῆς Χριστολογίας καθ' ἑαυτὸ καὶ ἐξακριβωθῆ, ἐν πρώτῳ σταδίῳ, ἐὰν ὑπάρχῃ πλήρης ταυτότης ὡς πρὸς τὴν Χριστολογίαν. Ἐπιθυμοῦμεν, δηλαδὴ, νὰ ἐξακριβώσωμεν ἐὰν ἡ ἀνησυχία τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ εἶναι πραγματικὴ καὶ οὐσιαστικὴ, ἢ εἶναι ἀπλῶς ἀνησυχία, ἢ ὅποια ὀφείλεται εἰς τὴν ὁρολογίαν μόνον».

Χριστολογία τοῦ Ἀγίου Κυρίλλου. Τὸ τελευταῖον πρέπει νὰ ἐξιχνιάσῃ ἡ Ἐπιτροπὴ μας ὑπευθύνως»³⁷.

Ἡ δὲ Ἀπόφασις τῆς Διασκέψεως ἐκείνης, ἀπόφασις πανορθοδόξως ληφθεῖσα, περιελάμβανε τὰ ἐξῆς χαρακτηριστικά: «§ 9. ... Ἡ ἡμετέρα Ἐπιτροπὴ θεωρεῖ, ὅτι πρῶτον καὶ κύριον ἔργον τῶν δύο διαλεχθησομένων μερῶν δέον νὰ εἶναι ἡ κατόπιν ἐπανεξετάσεως καὶ μελέτης τῶν ἐκατέρωθεν θέσεων ἀξιολόγησις τῆς ὡς ἐλπίζομεν ὑπαρχούσης ταυτότητος πίστεως ἐν τῇ Χριστολογία, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν κοινῶν Πατερικῶν μαρτυριῶν καὶ δεδομένων τῶν Ἐκκλησιῶν ἡμῶν, καὶ ἡ ἀναζήτησις τῆς δυνατότητος ἀπὸ κοινοῦ κατανοήσεως τῆς ἐκφράσεως τῆς πίστεως ταύτης»³⁸.

Ὑπὸ τὰς ἀνωτέρω λοιπὸν προϋποθέσεις, εὑρέθη καὶ εὑρίσκεται πλέον τὸ χριστολογικὸν δόγμα, καὶ δὴ καὶ μόνον αὐτό, εἰς τὸ ἐπίκεντρον τοῦ ἐπισήμου Θεολογικοῦ Διαλόγου ἡμῶν τῶν Ὁρθοδόξων μετὰ τῶν Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν, κατ' ἀπόφασιν πανορθόδοξον, ὡς εἶπον, καὶ ἐκ συμφωνίας τῶν δύο πλευρῶν ἀπὸ κοινοῦ, ἤτοι τῶν Ὑποεπιτροπῶν Ἐργασίας, ἐν Πεντέλῃ τὸ 1973 καὶ ἐν Addis Ababa τὸ 1975.

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο τίθεται τὸ ἐρώτημα: Ἡ τοιαύτη ἐπιλογή ὑπῆρξεν ἐπιτυχής; Ἀπαντῶ κατὰ τρόπον κατηγορηματικόν: Ἀσφαλῶς, ναί. Λέγω δὲ καὶ κάτι περισσότερον.

Ἡ ἐπιλογή τῆς Χριστολογίας ὡς κυρίου θέματος τοῦ Διαλόγου μας τούτου θὰ ὠφελήσῃ ἀμφοτέρας τὰς πλευράς, τόσοσν δηλ. ἡμᾶς ὅσον καὶ τοὺς Ἀνατολικούς. Θεωρῶ τοῦτο ὡς ἀναντίρρητον. Διὰ τοῦτο ἄλλωστε καὶ προϋτιμήθη ἀπὸ κοινοῦ. Μία ἀποκάθαρσις τοῦ χριστολογικοῦ χώρου ἀπὸ τὰ σύνδρομα ἀρνητικὰ τοῦ στοιχείου, θὰ διανοίξῃ ὀριστικώτερον τὸν δρόμον πρὸς τὴν ἔνωσιν Ὁρθοδόξων καὶ Ἀνατολικῶν.

Θέλω ὅμως νὰ προσθέσω καὶ τοῦτο, ὅτι δηλ. θὰ ὠφελήσῃ καὶ τὸν μεταξὺ Ρωμαιοκαθολικῶν καὶ Ἀνατολικῶν Διάλογον καὶ θὰ συντελέσῃ εἰς τὸ νὰ συνειδητοποιήσῃ ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ πλευρὰ τοὺς κινδύνους οἱ ὅποιοι ὑπάρχουν εἰς μίαν βεβιασμένην καὶ προχωρημένην ἢ τολμηρὰν χριστολογικὴν συμφωνίαν μὲ τοὺς Ἀρχαίους Ἀνατολικούς. Μία τοιαύτη συμφωνία εἶναι φυσικὸν νὰ παρουσιάσῃ ὠρισμένα κενά, ἐὰν ταῦτα δὲν διερευνηθοῦν ἐκ τῶν προτέρων καλῶς καὶ ἐπισταμένως. Καὶ τὸ ἔργον αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ ἔχει ἀνάλαβει ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, ἐπιλέξασα τὴν Χριστολογία ὡς πρῶτον θέμα εἰς τὸν ἐπίσημον Διάλογόν της πρὸς τὰς Ἀρχαίας Ἀνατολικὰς Ἐκκλησίας.

37. Μεθοδίου, Μητρ. Ἀζώμης, Τὸ ἔργον τῆς Διορθοδόξου Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς διὰ τὸν Διάλογον τῶν Ὁρθοδόξων καὶ τῶν Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν (Πρακτικά): Abba Salama 7 (1976) 191.

38. Μεθοδίου, Μητρ. Ἀζώμης, Τὸ ἔργον τῆς Διορθοδόξου...κλπ. (Πρακτικά), ἐνθ' ἀν., σελ. 217.

7. 'Ο "Όρος τῆς Δ' ἐν Χαλκηδόνι Οἰκουμενικῆς Συνόδου καὶ αὐτὴ ἀπόπειρα διὰ νέαν χριστολογικὴν διατύπωσιν.

Μετὰ τὴν πρώτην ταύτην διαπίστωσιν, ἔρχομαι εἰς μίαν δευτέραν, πάντοτε ἐκκινῶν ἀπὸ τὸν ἰδικόν μας 'Ορθοδοξοανατολικὸν Διάλογον. Ἡ διαπίστωσις αὕτη ἐγκτεται εἰς τὸ ἐξῆς.

Καθ' ὅλην αὐτὴν τὴν σχετικῶς μακρὰν περίοδον ἐτοιμασίας τοῦ Θεολογικοῦ μας Διαλόγου, ἡμεῖς οἱ 'Ορθόδοξοι τὴν μείζονα βαρύτητα εἰς τὴν ὅλην χριστολογικὴν συζήτησιν, τὴν ἐτοποθετήσαμεν ἐπὶ τοῦ "Όρου τῆς Δ' ἐν Χαλκηδόνι Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Θεωροῦμεν ἀμετακίνητον τὸν "Όρον τοῦτον. Τὸν θεωροῦμεν ἐπαρκῆ — φύσει καὶ θέσει, πνευματολογικῶς, ἐκκλησιολογικῶς καὶ συνοδολογικῶς — ἐπαρκῆ καὶ ἀπαραίτητον διὰ πᾶσαν ἐκφρασίαν καὶ ἐρμηνείαν καὶ κατάληψιν τοῦ χριστολογικοῦ δόγματος περὶ τῶν δύο ἐν Χριστῷ φύσεων. Ἐπεμείναμεν δὲ καὶ ἐπιμένομεν εἰς τὸ ἀνεπίτρεπτον καὶ ἀνωφελὲς τῆς ἀναζητήσεως ἢ συντάξεως νέας χριστολογικῆς διατυπώσεως, νέας χριστολογικῆς formula, ἔξω ἢ ἔστω καὶ παραλλήλως πρὸς τὸν "Όρον τῆς ἐν Χαλκηδόνι Συνόδου.

Τὸ σημεῖον τοῦτο εἶναι σημαντικώτατον εἰς τὴν πορείαν καὶ τὴν ἐξελίξιν τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου.

Βεβαίως δὲν ἀρνοῦμαι ὅτι θὰ ὑπάρξουν ἐρμηνεῖαι καὶ διαπλατύνσεις τοῦ "Όρου τούτου, ἢ καὶ τῆς ὅλης χριστολογικῆς πίστεως. "Ότι θὰ δεῆση νὰ ἀναζητηθοῦν τρόποι ἐκφράσεως τῆς πίστεως ταύτης ὑπὸ ἓν πνεῦμα καὶ μίαν διατύπωσιν περισσότερο σύγχρονον καὶ καταληπτὴν ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον τῆς ἐποχῆς μας. Ἄλλὰ τὸ προέχον εἶναι νὰ γίνῃ ἀποδεκτόν, ὅτι ἡ ἐν Χαλκηδόνι Δ' Οἰκουμενικῆ Σύνοδος διετύπωσεν ὀ ρ ι σ τ ι κ ῶ ς καὶ ἀ μ ε τ α κ ι ν ῆ τ ῶ ς τὴν χριστολογικὴν πίστιν τῆς Ἐκκλησίας, ὅτι τὸν "Όρον τῆς τὸν ἀποδεχόμεθα ὡς πνευματολογικῶς ἐπαρκῆ καὶ ἀναντικατάστατον, καὶ ὅτι μόνον κατόπιν τῆς ἀποδοχῆς τῶν σημείων τούτων, ὡς ἀπαιρητήτων προϋποθέσεων, ἡμπορεῖ νὰ γίνῃ εὐρυτέρα σκέψις καὶ προσπάθεια διατυπώσεως νέας formulation τῆς παραδεδομένης χριστολογικῆς διδασκαλίας.

Μόνον ὑπὸ τὸ φῶς τῶν σκέψεων αὐτῶν εἶναι δυνατὸν νὰ συζητηθῇ σήμερον ὑπὸ τῶν Ἐκκλησιῶν μας ἡ πρότασις, τὴν ὁποίαν ἔκαμαν ἡ Β' καὶ ἡ Γ' Ἀνεπίσημος Θεολογικὴ Συνάντησις Ὁρθοδόξων καὶ Ἀνατολικῶν Θεολόγων (Bristol 1967 καὶ Γενεύη 1970) διὰ τὴν σύνταξιν μιᾶς «έ ρ μ η ν ε υ τ ι κ ῆ ς δ η λ ὡ ς ε ω ς σ υ ν δ ι α λ λ α γ ῆ ς». Ἡ «δηλώσις» αὕτη, κατὰ μὲν τὴν Συνάντησιν τοῦ Bristol «...δὲν θὰ ἔχη τὸν χαρακτῆρα μιᾶς ὁμολογίας πίστεως ἢ ἐνὸς πιστεύω»³⁹, κατὰ δὲ τὴν Συνάντησιν τῆς Γενεύης τὸ περιεχό-

39. G O T h R 13 (1968) 134/135. Πρβλ. καὶ Καρμίρη Ἰωάν., Βισσηγήσις ἐνώπιον τῶν Διασκέψεων... κλπ. (Ἀθήναι 1970) σελ. 88.

μενόν της δὲν θὰ εἶναι «καινοτομία τις πλευρᾶς τινος, ἀλλ' ἔρμηνεία ἐκείνου ὅπερ ἐπὶ αἰῶνας διεφυλάχθη ὑπ' ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν»⁴⁰. Εἰς αὐτὴν θὰ ἐνταχθοῦν ἡ Θεολογία Κυρίλλου τοῦ Ἀλεξανδρείας, αἱ ἐκθέσεις τοῦ 433, ἡ ὁρολογία τῶν τεσσάρων μεταγενεστέρων Συνόδων καὶ τῶν πατερικῶν καὶ λειτουργικῶν κειμένων ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν. «Ἡ τοιαύτη δὲ ὁρολογία δὲν θὰ πρέπει νὰ χρησιμοποιοῦν κατὰ διαφορούμενον τρόπον, πρὸς κάλυψιν πραγματικῆς ἀσυμφωνίας, ἀλλὰ πρὸς ὑποβοήθησιν τῆς ἐκφράσεως τῆς πραγματικῶς ὑφισταμένης συμφωνίας»⁴¹.

Αὐτόνοητον ὅτι ὅλα αὐτὰ δὲν εἶναι στοιχεῖα ὀδηγοῦντα εἰς μίαν νέαν «χριστολογικὴν formula», ἀλλ' εἶναι ἀπλῶς τὰ στοιχεῖα, τὰ δομοῦντα μίαν «ἐρμηνευτικὴν Δήλωσιν συνδιαλλαγῆς». Μόνον ὡς τοιαύτη ἡ «Δήλωσις» αὐτὴ θὰ ἠδύνατο νὰ τύχη περαιτέρω προωθήσεως ἀπὸ Ὁρθοδόξου πλευρᾶς.

Τούτων λοιπὸν οὕτω τιθεμένων, εἶναι ἀπολύτως φυσικὸν καὶ δικαιολογημένον νὰ τεθῇ ἐφ' ἐξῆς τὸ ἐρώτημα: Ὑπάρχοντος τοῦ «Ὄρου τῆς Δ' ἐν Χαλκηδόνι Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἐπιτρέπεται ἡ σύνταξις καὶ χρῆσις νέας «χριστολογικῆς formula»; Καὶ ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι θὰ ὑπάρξῃ τοιαύτη, ποία ἡ ἔννοιά της καὶ ἡ βαρύτης τοῦ περιεχομένου της καθ' ἑαυτήν, ὅσον καὶ ἔναντι τοῦ Χαλκηδονείου Ὄρου; Καὶ κἀτι ἀκόμη: Χάριν τῆς προωθήσεως τοῦ Διαλόγου καὶ χάριν τῆς ὀπωσδήποτε συναντήσεώς μας μὲ τοὺς Ἀντιχαλκηδονεῖους ἀδελφούς, ἐπιτρέπεται «ἐλαστικότης» εἰς τὸ χριστολογικὸν δόγμα; Οἱ Ἀντιχαλκηδόνειοι θεωροῦν ὅτι ἔχομεν τὴν αὐτὴν Χριστολογία. Καὶ ἐφ' ὅσον ἔχομεν ταυτότητα πίστεως χριστολογικῆς, διατί, λέγουν, νὰ μὴ διατυπώσωμεν ταύτην εἰς τὴν γλῶσσάν μας, ὅτε καὶ θὰ συμπέσωμεν ἀπολύτως;

Ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία, ἐκκινουσα ἀπὸ τὴν βάσιν ταύτην, ἐνέδωκεν εἰς τὴν ἀποψιν αὐτὴν. Αἱ χριστολογικαὶ formulations, αἱ συναντώμεναι εἰς τὰ ἐπίσημα Κείμενα, τὰ ἐκδοθέντα κατὰ τὰς ἐν Ρώμῃ συναντήσεις μεταξὺ Πάπα Παύλου τοῦ ΣΤ' καὶ Συροαντιοχειανοῦ Πατριάρχου Mar Ignatius Yakoub τοῦ Γ' ἀφ' ἑνὸς (Ὀκτώβριος τοῦ 1971)⁴², καὶ τοῦ Κόπτου Πατριάρχου Shenouda τοῦ Γ' ἀφ' ἑτέρου (Μάϊος τοῦ 1973)⁴³, ἀλλὰ καὶ ἄλλα ἀνάλογα κείμενα διμερῆ μεταξὺ Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν καὶ Ρωμαιοκαθολικῶν⁴⁴, εἶναι δείγματα τῆς τοιοῦτοτρόπου ἀντιμετωπίσεως τοῦ ὄλου θέ-

40. G O T h R 16 (1971) 6. Πρβλ. καὶ Καρμύρη Ἰωάνν., ἐνθ' ἄν., σελ. 92.

41. G O T h R 16 (1971) 6. Πρβλ. καὶ Καρμύρη Ἰωάνν., ἐνθ' ἄν., σελ. 92.

42. Irénikon 44 (1971) 516, 46 (1973) 214.

43. Proche Orient Chrétien 23 (1973) 186/188.

44. First Non-official Ecumenical Consultation between Theologians of the Oriental Orthodox Churches and the Roman Catholic Church, Vienna-Lainz. Sept. 7-12, 1971, Communiqué: Wort und Wahrheit 1972, p. 182. Second Non-official.... Sept. 3-9, 1973: ἐνθ' ἄν., 1974, pp. 175/176. Proche Orient Chrétien 21 (1971) 339/342, 24 (1974), 51/57, Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος 56 (1974) 597/599.

ματος τῆς παραθεωρήσεως τῆς κεντρώας θέσεως τὴν ὁποίαν ἔχει καὶ πρέπει νὰ διακατέχη εἰς τὸν μετὰ τῶν Ἀρχαιοανατολικῶν Διάλογόν μας ὁ Χαλκηδόνειος Ὅρος.

Ἀπὸ ταύτης τῆς πλευρᾶς, ἅς μοι ἐπιτραπῆ ἐδῶ νὰ κάμω μίαν οἰκοδομητικὴν παρατήρησιν πρὸς τοὺς Ρωμαιοκαθολικοὺς ἀδελφούς μας: Θὰ ἠθέλομεν ἡμεῖς οἱ Ὁρθόδοξοι, ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία καὶ Θεολογία νὰ μὴ ἐνδίδουν, καὶ νὰ μὴ ἐνδώσουν ὅπωςδῆποτε καὶ μελλοντικῶς, εἰς τὴν τάσιν αὐτὴν τῆς εὐκλόου διατυπώσεως νέας χριστολογικῆς formula, πρὶν ἢ ἐκ τῆς πλευρᾶς τῶν Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν ἀδελφῶν μας γίνῃ κατ' ἀρχὴν τοῦλάχιστον καὶ a priori ἀποδεκτὴ ἢ «θέσις» τῆς ἀλληλοεξαρτήσεως τῆς χριστολογικῆς μας πίστεως ἐκ τοῦ Ὁρου τῆς Χαλκηδόνος, καὶ τοῦ Ὁρου τούτου ἐκ τῆς πίστεως τῆς Ἐκκλησίας, τῆς διαφυλαττομένης καὶ διασφαλιζομένης πνευματολογικῶς ἐν Συνόδῳ, ἐν τῇ παρούσῃ δὲ περιπτώσει ὑπὸ τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου.

Ἐν ἀπωτάτῃ ἀναλύσει, θὰ πρέπει νὰ ἰσχύσῃ εἰς τὴν σκέψιν τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς πλευρᾶς ἡ ἀναντίρρητος ἱστοριοδογματικὴ πραγματικότης, ὅτι αὐτὸς κατ' ἑαυτὸν ὁ παραθεωρούμενος Ὅρος τῆς Χαλκηδόνος ἔχει τὰς γνωστὰς λατινικὰς του καταβολὰς, ὡς διαφαίνονται αὐταὶ εἰς τὴν ἀλληλογραφίαν τοῦ Πάπα Λέοντος πρὸς τὸν Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως Φλαβιανὸν καὶ ὅτι ἡ Ὁρθόδοξος Ἀνατολή, ὅσον καὶ ἡ Λατινικὴ Δύσις ἐξ ἴσου σέβονται καὶ ἀποδέχονται καὶ θεωροῦν πνευματοκίνητον τὴν Δ' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον τῆς Χαλκηδόνος καὶ πνευματοφόρον τὸν Ὁρον τῆς, καὶ ὅτι ἡ εὐθύνη βαρύνει ἐξ ἴσου ἐπ' ἀμφοτέρων, ἡ εὐθύνη τῆς περιφρουρήσεως τῶν ἀλαθῆτων θεσπισθέντων ἐν τῇ Συνόδῳ ἐκείνῃ ἔναντι πάντων τῶν ἀντιφρονούντων.

Πάντως ἀπὸ ἡμετέρας Ὁρθοδόξου πλευρᾶς θὰ ἤθελα νὰ ἐπαναλάβω σαφῶς καὶ ὀριστικῶς, ὅτι ἡ Ὁρθοδοξία αἰσθάνεται ἑαυτὴν δεσμευομένην ὑπὸ τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου τῆς Χαλκηδόνος καὶ τοῦ Ὁρου τῆς. Βεβαίως ὑπάρχει καὶ θὰ ὑπάρξῃ ἡ ἀνάγκη τῆς ἐπανερμηνείας καὶ ἐπανεκφράσεως τῆς χριστολογικῆς πίστεως τῆς Ἐκκλησίας, καὶ τοῦτο ἀναμένουν οἱ πιστοὶ ἐκατέρωθεν, οἱ ὅποιοι καὶ δὲν συμπαθοῦν, οὕτως ἢ ἄλλως, τὰς σχολαίας καὶ ἀφηρημένας συζητήσεις. Ἀλλὰ πάντα ταῦτα δὲν ἀρκοῦν, νομίζω, νὰ δικαιολογήσουν τὴν ἐκπόρθησιν καὶ ἀποβολὴν τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου τῆς Χαλκηδόνος ἐκ τῆς Χριστολογίας μας⁴⁵.

45. Ἴδε τὸ κείμενον τῆς «κοινῆς ὁμολογίας» («...nous confessons ensemble...») ἐν τῷ Χριστολογικῷ θέματι, τῆς διατυπώσεως ὑπὸ τῆς Μικτῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς καὶ τῆς Κοπτικῆς Ἐκκλησίας, Κάϊρον, 26-30 Μαρτίου 1974, ἐν *Irenikon* 47 (1974) 503/504. Μία λεπτομερὴς, ἀπὸ Ὁρθοδόξου πλευρᾶς, ἀνάλυσις καὶ κριτικὴ τῆς «Ὁμολογίας» ταύτης θὰ ὠδήγει τὴν παροῦσαν μελέτην πολὺ μακράν. Ἐπιφυλασσόμενοι νὰ πράξωμεν τοῦτο εἰς ἄλλην διδομένην εὐκαιρίαν, λέγομεν ἀπλῶς, ὅτι ἡ σημειουμένη ἀμφιλογία καὶ ἀσάφεια περὶ τὴν χρῆσιν καὶ τὴν ἀντίληψιν, κοινῶς ἐξ ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν,

8. Ἡ «συνείδησις» ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Ε' αἰῶνος περὶ διατυπώσεως τῆς χριστολογικῆς πίστεως.

Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ἐπιθυμῶ νὰ συζητήσω μίαν ἀποψιν, τὴν ὁποίαν διετύπωσεν ὁ καλλίτερος Δυτικὸς Χαλκηδονολόγος, Καθηγητῆς π. Aloys Grillmeier. Οὗτος ὑποστηρίζει, ὅτι, τόσον διαρκούσης τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου τῆς Χαλκηδόνος, ὅσον καὶ εὐθὺς μετ' αὐτήν, «ἀδὲν ὑπῆρχε ποσῶς εἰς τὰς Ἐκκλησίας ἢ συνείδησις, ὅτι ἡ ὅλη χριστιανικὴ διδασκαλία θὰ ἐστηρίζετο καὶ θὰ ἐπανεπαύετο ἐπὶ μιᾷς ἄφηρημένης διατυπώσεως» («formule abstraite»), ὡς ἦτο ὁ Ὅρος τῆς Συνόδου, καὶ ὅτι «ἡ συνείδησις περὶ μιᾷς δογματικῆς θεσπίσεως τῆς χριστολογικῆς πίστεως ὑπὸ συγκεκριμένον Συνοδικὸν Ὅρον διεμορφώθη εἰς τὰς Ἐκκλησίας πολὺ ἀργότερον καὶ μόνον ἐν συναρτήσει πρὸς τὴν θεολογικὴν κατεργασίαν, τὴν ὁποίαν ἐπεχείρησαν οἱ κατὰ καιροὺς θεολόγοι...»⁴⁶.

Ἄς μοι ἐπιτραπῆ νὰ μὴ συμφωνήσω εἰς μίαν τοιαύτην ἀυθαίρετον κρίσιν ἐπὶ τῆς δογματικῆς ἐργασίας, ἡ ὁποία ἐγένετο ἐν ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Πνεύματος εἰς μίαν Σύνοδον ὅπως ἡ Δ' Οἰκουμενικὴ. Κατ' αὐτήν τὰ πάντα, ἦτοι τὰ προηγηθέντα τῆς συγκλήσεώς της, καὶ κυρίως τὰ ἀποτελέσαντα τὴν γνωστὴν δραστηριότητα τοῦ Πάπα Λέοντος εἰς τὴν ἀμέσως πρὸ τοῦ 451 περίοδον, ὅσον καὶ τὰ λαβόντα χώραν διαρκούσης τῆς Συνόδου (τὰ ὁποῖα λεπτομερῶς περιγράφονται κατὰ φάσεις καὶ κατὰ τὰς δημιουργηθείσας ἐνδο-συνοδικὰς κρίσεις μετὰ τῶν διαφόρων παρατάξεων ἐν τῇ Συνόδῳ ἐκείνῃ), πάντα τὰ γεγονότα ταῦτα ὀδηγοῦν, ἄνευ καὶ τῆς ἐλαχιστοτέρας ἀμφιβολίας, εἰς τὴν βεβαιότητα, ὅτι οἱ Πατέρες τῆς Συνόδου, ἐκπρόσωποι ὄλων τῶν πλευρῶν καὶ τῶν τάσεων ἐν τῇ Συνόδῳ, εἶχον βαθιτάτην συνείδησιν τοῦ θεολογικοῦ θεσμοθετικοῦ ἔργου, ὅπερ ἐπετέλουν ἐν ὀνόματι τοῦ Παρακλήτου, καὶ ἐγνώριζον ὅτι εἶχον κληθῆ δια νὰ διασφαλίσουν ἐντὸς τοῦ συγκεκριμένου Κειμένου-Ὁρου τῆς Συνόδου τὴν χριστολογικὴν πίστιν καὶ διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας.

9. Ἀπαραίτητος περιορισμὸς τῆς χριστολογικῆς προβληματολογίας ἐν τῷ Διαλόγῳ.

Καὶ ἔρχομαι ἤδη εἰς μίαν ἄλλην διαπίστωσιν. Εἰς τὴν παροῦσαν πρώτην φάσιν τοῦ Ὁρθοδοξοανατολικοῦ Διαλόγου μας, ἡ ὀρισθεῖσα θεματολογία περι-

τοῦ ὅρου «φύσις» («nature») καὶ ἡ ἀποφυγὴ τῆς ἐκπεφρασμένης χρήσεως τῆς διατυπώσεως «ἐν δύο φύσεσι», εἶναι στοιχεῖα ἀρκετὰ διὰ νὰ ἀποδείξωσι τὸ δεδικαιολογημένον τῆς ἀνησυχίας ἡμῶν ὡς πρὸς τὴν ἐπιχειρουμένην νέαν χριστολογικὴν formula.

46. Irénikon 48 (1975) 359. Ἴδε τὰ εὐρύτερον ἐν προκειμένῳ ὑπ' αὐτοῦ λεγόμενα ἐν Grillmeier A., *Le Christ dans la Tradition Chrétienne. De l'âge apostolique à Chalcedoine (451)*, (Paris, éd. du Cerf, 1973), pp. 551/559, 561/565.

ωρίσθη ὄχι μόνον, ὡς εἶπον, εἰς τὴν Χριστολογία, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς Χριστολογίας εἰς μόνην τὴν διδασκαλίαν δύο ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν, τοῦ Δαμασκηνοῦ καὶ τοῦ Σεβήρου, καὶ εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν Συνόδων μόνον⁴⁷. "Ὅλα τὰ λοιπὰ παράλληλα θέματα, τοῦλάχιστον διὰ τὴν πρώτην ταύτην φάσιν τοῦ Διαλόγου, ἀφέθησαν κατὰ μέρος.

Γεννῶνται ὁμῶς τὰ ἐρωτήματα: Εἶναι ἐπαρκῶς ἀντιπροσωπευτικὴ ἡ θεματολογία αὕτη ἐκ τῆς γενικωτέρας προβληματολογίας τοῦ Διαλόγου μεταξὺ Ὁρθοδόξων καὶ Ἀνατολικῶν; Καὶ δὲν ἀποτελεῖ μίαν ἀπλούστευσιν (simplicisme) τοῦ ὅλου χριστολογικοῦ προβλήματος καὶ μίαν ἐκδηλον τάσιν πρὸς ἀποφυγὴν ἀντιμετώπισεως, περισσότερον εὐθέως, τῆς οὐσιώδους προβληματολογίας τοῦ Διαλόγου αὐτοῦ; Ἡ ἀντιμετώπισις τῆς βασικῆς προβληματολογίας δὲν θὰ ὠδήγει εἰς πολὺ πῶθ θετικὰ ἀποτελέσματα; Καὶ ἐὰν ἀκόμη ὑπετίθετο, ὅτι ὁ Διάλογος, μὲ μίαν τοιαύτην εὐρυτέραν προβληματολογία, θὰ ἤγετο εἰς ἀδιέξοδον, δὲν θὰ ἦτο προτιμότερον αἱ δύο πλευραὶ νὰ συνειδητοποιήσουν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὴν gravité τῶν δογματικῶν δυσκολιῶν των;

Ἀπαντῶ ἀρνητικῶς εἰς ὅλα τὰ ἐρωτήματα αὐτά. "Ὅχι διότι τυγχάνει νὰ εἶμαι Πρόεδρος τῆς Διορθοδόξου Ἐπιτροπῆς, καὶ ἐπομένως συνυπεύθυνος εἰς τὴν ἐπιλογὴν τῆς θεματολογίας ταύτης, τῆς τόσον περιωρισμένης. Ἄλλ' εἰλικρινῶς πιστεύω, ὅτι ἡ ἐπιλεγείσα θεματολογία εἶναι ἡ καταλληλοτέρα. Πρωτίστως διότι αὕτη ὠρίσθη ἀπὸ τὰς δύο Ὑποεπιτροπὰς ἀπὸ κοινοῦ καὶ μάλιστα κατόπιν πολλῆς μελέτης. Ἀσφαλῶς ἴσχυσαν ὠρισμένα κριτήρια, τὰ ὁποῖα θὰ πρέπει νὰ ὑπῆρξαν σοβαρὰ δι' ἀμφοτέρας τὰς πλευράς.

Ἄλλὰ θέλω νὰ προσθέσω καὶ τοῦτο. Παρ' ἡμῖν —καὶ ὅταν λέγω 'παρ' ἡμῖν', ἐννοῶ ὅλας τὰς ἐπὶ μέρος Ὁρθοδόξους Ἐκκλησίας, ὅλας δὲ ἰδιαίτερος τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον— ἡ κρατήσασα τελευταίως σκέψις διὰ τὴν θετικὴν προώθησιν τῶν Διαλόγων, ἦτο καὶ εἶναι νὰ ἐπιλέγωνται, εἰς τὴν πρώτην φάσιν των τοῦλάχιστον, θέματα ἐπὶ τῶν ὁποίων θὰ εἶναι δυνατὸν νὰ λεχθῆ καὶ τὸ θετικὸν καὶ νὰ ὑπάρξῃ κοινὴ τις ἀπόφασις καὶ κοινόν τι κείμενον συμπτώσεως ἢ προσεγγίσεως τῶν ἐκατέρωθεν ἀπόψεων. Τοιαύτη ἦτο ἡ

47. Ἡ κατόπιν τῆς διεργασίας τῶν ἐκατέρωθεν Ὑποεπιτροπῶν, αἱ ὁποῖαι ἔσχον δύο κοινὰς Συναντήσεις, ἐν Πεντέλῃ, τῷ 1973, καὶ ἐν Ἀδδίς Ἀμπέμπα, τῷ 1975, ὀρισθεῖσα θεματολογία τοῦ ὑπὸ ἐναρξίν Θεολογικοῦ Διαλόγου μεταξὺ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ τῶν Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν εἶναι, ὡς γνωστὸν καὶ ὡς ἐπανειλημμένως ἀνεκοινώθη, ἡ ἐξῆς: 1. — Ἡ Χριστολογία τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, 2. — Ἡ Χριστολογία τοῦ Ἀντιοχείας Σεβήρου, καὶ 3. — Ἡ Χριστολογία εἰς τὰς ἀποφάσεις τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων. (Ἴδε σχετικῶς τὰ ἐκδοθέντα Ἀνακοινωθέντα, Abba Salama 5 (1974) 243/251 καὶ 7 (1976) 239/240, ὡς καὶ Πρακτικά-Κείμενα τῆς Διορθοδόξου Ἐπιτροπῆς Διαλόγου μετὰ τῶν Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν (Σαμπεζύ, 7-11 Φεβρουαρίου 1979), κείμενον πολυγραφημένον, σελ. 23). Αἱ ἐπὶ ἐκάστου θέματος συνταχθεῖσαι καὶ ὑποβληθεῖσαι Εἰσηγητικαὶ μελέται, κατὰ τὰ ἀπὸ κοινοῦ συμπεφωνημένα, ἐδημοσιεύθησαν

ἐπιλογή τῆς Μυστηριολογίας διὰ τὸν Διάλογον μὲ τὴν Ρώμην, ἡ σκέψις ἐπιλογῆς τῆς Τριαδολογίας διὰ τὸν Διάλογον μὲ τὰς Μετερρυθμισμένας Ἐκκλησίας, καὶ ἡ ἐπιλογή ἀναλόγων θεμάτων διὰ τὸν Διάλογον μὲ τὸν Λουθηρανισμόν κ.λ.π. Καὶ ὅλη αὕτη ἡ προτίμησις καὶ ἐπιλογή τῶν τοιούτων θεμάτων καὶ τὸν Διάλογον ἐξυπηρετεῖ, ἀλλὰ καὶ τὸν πιστὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ ἱκανοποιεῖ, τὸν ἀναμένοντα νὰ ἴδῃ θετικὰ εἰς τοὺς Διαλόγους βήματα.

Τὰ στοιχεῖα λοιπὸν ταῦτα δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀγνοήσωμεν καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς ἐπιλογῆς τῆς θεματολογίας μας εἰς τὸν μετὰ τῶν Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Διάλογόν μας.

10. Θετικὰ προοπτικὰ ἐν τῇ Χριστολογίᾳ.

Μία ἄλλη διαπίστωσις εἰς τὸν αὐτὸν πάντοτε χῶρον τῆς Χριστολογίας εἶναι ἡ ἐξῆς: Ἀνεξαρτήτως ἀπὸ τὴν εἰς βάθος ἐργασίαν τῶν Ὁρθοδόξων Θεολόγων, οἱ ὅποιοι ἕως σήμερον ἡσχολήθησαν μὲ τὸ χριστολογικὸν θέμα, ἡ ἐργασία ἡ ὁποία ἐγένετο εἰς τὰς Ἀνεπισήμους Θεολογικὰς Συναντήσεις τῶν Ὁρθοδόξων καὶ Ἀνατολικῶν Θεολόγων ἀπὸ τοῦ 1964 καὶ ἐντεῦθεν, εἶναι ὄντως ἀξιοπρόσεκτος καὶ σημαντικωτάτη. Οὐδεὶς ἄλλος παράλληλος Διάλογος ἤμπορεῖ σήμερον νὰ ἀγνοήσῃ τόσον τὰ παρουσιασθέντα ἐκατέρωθεν κείμενα καὶ τὰς γενομένας ἐπ' αὐτῶν συζητήσεις⁴⁸, ὅσον καὶ τὰ συμπεράσματα καὶ τὰς ἀποφάσεις αἱ ὁποῖαι ἐλήφθησαν⁴⁹.

Τὰ χριστολογικὰ δεδομένα τῶν δύο πρώτων, ἐπὶ παραδειγματι, Ἀνεπισήμων Συναντήσεων τοῦ Aarhus καὶ τοῦ Bristol, εἶναι ἀσφαλῶς σημαντικώτατα. Ἡ δὲ Χριστολογία τὴν ὁποία συνθέτει ἡ τρίτη Ἀνεπίσημος Συνάντησις τῆς Γενεύης, ἀποτελεῖ ἀσφαλῶς θετικωτάτην συμβολὴν εἰς τὸν Διάλογον.

εἰς τὸ περιοδικὸν Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος, τόμ. 58 (1976) καὶ εἰς ἰδιαιτέρον Τόμον, «Papers referring to the Theological Dialogue between the Eastern and Oriental Orthodox Churches, edited by Metropolitan Methodios of Aksum (Athens 1976). Εἶναι δὲ αὗται κατὰ σειρὰν ἐκδόσεως αἱ ἐξῆς: Methodios, Metr., of Aksum, The Christology of the Ecumenical Synods, ἐνθ' ἄν. σελ. 5/20, Staniloae D., The Christology of the Synods, σελ. 21/28, Romanides John, The Christological Teaching of St. John of Damascus, σελ. 29/66, Samuel V. C., Further studies in the Christology of Severus of Antioch, σελ. 67/98, Chitescu N.T., The Christology of St. John of Damascus, σελ. 99 /153, Zabolotsky N. A., The Christology of Severus of Antioch, σελ. 154/183.

48. Περὶ τούτων μαρτυροῦν ὅλαι αἱ καὶ ἐν τῇ παρούσῃ ἐργασία ἡμῶν παρατιθέμεναι Ὑποσημειώσεις καὶ ἄλλαι βιβλιογραφικαὶ ἐνδείξεις, ὡς καὶ ἡ ὑπάρχουσα γενικωτέρα βιβλιογραφία ἐν προκειμένῳ.

49. Ἴδε τὰς ἀποφάσεις καὶ συμπεράσματα τῶν 4 Ἀνεπισήμων Θεολογικῶν Συναντήσεων, ὡς καὶ τὰ εἰς ἐπίπεδον Διορθόδοξον ἐκκλησιαστικῶς ἀποφασισθέντα, περὶ ὧν ἀναλελυμένως ὠμιλήσαμεν ἀνωτέρω.

Ἄλλ' ἐπιθυμῶ νὰ σταματήσω ἐδῶ εἰς μίαν ἄλλην διαπίστωσιν, ἐπὶ τῆς Ἐκθέσεως τῆς Β' Ἀνεπισήμου Θεολογικῆς Συναντήσεως τοῦ Bristol, ἡ ὁποία εἰσήγαγε δύο νέας πολὺ θετικὰς διαστάσεις εἰς τὴν συζήτησιν περὶ τὸ χριστολογικὸν θέμα. Συγκεκριμένως ἡ Ἐκθεσις ἐπισημαίνει, ἀφ' ἑνὸς μὲν τὴν σωτηριολογικὴν διάστασιν ἐν τῇ Χριστολογία, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν ἔννοιαν τῆς ὁμοουσιότητος μεταξὺ σαρκωθέντος Λόγου καὶ ἡμῶν τῶν ἀνθρώπων.

Ἡ ἔκθεσις λέγει: «Ἐν τῇ σωτηριολογικῇ προοπτικῇ προσηγγίσασμεν τὸ χριστολογικὸν ζήτημα. Ἐμνήσθημεν τῶν ἡμετέρων Πατέρων... Στρηιζόμενοι ἐπὶ τῆς διδασκαλίας αὐτῶν διαπιστοῦμεν τὴν τελείαν σχέσιν μεταξὺ τῆς Χριστολογίας καὶ τῆς Σωτηριολογίας, ὡς καὶ τὴν τελείαν σχέσιν ἀμφοτέρων πρὸς τὴν Θεολογίαν, τὴν Ἀνθρωπολογίαν καὶ τὴν Πνευματολογίαν...»⁵⁰.

Διὰ δὲ τὴν ὁμοουσιότητα τοῦ Λόγου πρὸς ἡμᾶς, λέγει: «Ἡ ἄπειρος ἀγάπη τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸ ἀνθρώπινον γένος... εἶναι ἡ ἀφετηρία ἡμῶν διὰ τὴν κατανόησιν τοῦ μυστηρίου τῆς ἐνώσεως τῆς τελείας θείας φύσεως καὶ τῆς τελείας ἀνθρωπίνης φύσεως ἐν τῷ Σωτῆρι ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ. Οὕτως, ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ, ἐγένετο διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως ὁμοούσιος ἡμῖν...»⁵¹.

Νομίζω, ὅτι αἱ νέαι αὗται προοπτικαὶ καὶ διαστάσεις, ὄχι ἀπλῶς εἶναι ἀπολύτως θετικά, ἀλλὰ καὶ παρέχουν τὴν δυνατότητα διευρύνσεως τοῦ Διαλόγου καὶ ἀξήσεως τῶν πιθανοτήτων πρὸς μείζονα σύμπτωσιν μεταξὺ τῶν διαλεγόμενων μερῶν. Καὶ διὰ μὲν τοῦ τονισμοῦ τῆς σωτηριολογικῆς διαστάσεως ἐν τῇ Χριστολογία ἐξάιρεται ὁ δυναμισμὸς τῆς πρώτης καὶ ἐπιβάλλεται ὁ χριστολογικὸς χαρακτήρ τῆς θείας Οἰκονομίας, ἐξηγεῖται δὲ καὶ ὁ βασικὸς λόγος τῆς θείας συγκαταβάσεως καὶ τῆς προσλήψεως τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ὄχι διὰ νὰ ἀπορροφηθῇ ἢ τεθῇ αὕτη εἰς τὸ περιθώριον, ἀλλὰ διὰ νὰ τύχη τῆς σωτηρίας, ὡς οὕσα ἀξία τῆς σωτηρίας. Τὰ πάντα ἐγένετο «δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν». Διὰ δὲ τοῦ τονισμοῦ τῆς ὁμοουσιότητος τοῦ Υἱοῦ (ὁμοουσίου τῷ Πατρὶ), πρὸς ἡμᾶς καὶ τὴν ἡμετέραν φύσιν, ἦτοι πρὸς τὴν δεδημιουργημένην καὶ πεπερασμένην ἀνθρωπότητα, παρέχεται εἰς τοὺς διαλεγόμενους Ὀρθοδόξους καὶ Ἀνατολικούς ἡ δυνατότης νὰ ἐμβαθύνουν εἰς τὸ μυστήριον τῆς προσλήψεως τῆς ἀνθρωπότητος ὑπὸ τῆς συγκαταβάσεως Θεότητος, τοῦτο δὲ κατὰ τὸ πνεῦμα καὶ τὸ γράμμα τοῦ Ὁρου τῆς Χαλκηδόνος — ὅσονδήποτε καὶ ἐὰν δὲν μνημονεῦηται οὗτος ρητῶς—, ἀναγνωρίζοντος, ὡς γνωστόν, τὸν Λόγον «ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ κατὰ τὴν Θεότητα καὶ ὁμοούσιον ἡμῖν τὸν αὐτὸν κατὰ τὴν Ἀνθρωπότητα».

Νομίζω ὅτι μόνον με τοιαύτας νέας καὶ θετικὰς διαστάσεις εἰς τὸν

50. G O T h R 13 (1968) 133.

51. G O T h R 13 (1968) 133.

Διάλογον, προωθεῖται οὗτος θεολογικῶς. Τοῦτο εἶναι κάτι τὸ ὅποῖον ὅλοι πρέπει νὰ προσέξωμεν.

Τέλος, θέλω νὰ ἐπισημάνω καὶ ἐν ἀκόμῃ θετικὸν σημεῖον εἰς τὴν μέχρι τοῦδε γενομένην συζήτησιν τοῦ Χριστολογικοῦ θέματος εἰς τὸν Διάλογόν μας. Τοῦτο ἀναφέρεται εἰς τὴν αὐτὴν Ἐκθεσιν τῆς Β' Ἀνεπισήμου Θεολογικῆς Συναντήσεως τοῦ Bristol. Διὰ τὰ γνωστὰ τέσσαρα ἐπιρρήματα τοῦ Ὄρου τῆς Χαλκηδόνος λέγει ἡ Ἐκθεσις, ὅτι ταῦτα εἶναι «παραδοσιακά». Ἡ Σύνοδος τῆς Χαλκηδόνος δὲν μνημονεύεται καὶ πάλιν *explicititer*. Θὰ ἦτο βεβαίως μία καλὴ εὐκαιρία διὰ τὴν ὅλην χριστολογικὴν συζήτησιν, ἐάν, προκειμένου τοῦλάχιστον περὶ τῶν ἐπιρρημάτων αὐτῶν τῆς ὀρολογίας τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἀνεφέροντο ταῦτα εὐθέως εἰς τὴν Σύνοδον, καὶ δὲν ἐχαρακτηρίζοντο ἀπλῶς ὡς «παραδοσιακά». Ἀλλὰ καὶ πάλιν, ἡ μεία τούτων ὡς βασικῶν ὄρων τῆς Χριστολογίας εἶναι σημεῖον ἀρκοῦντως θετικόν.

Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ θὰ πρέπει νὰ ἐνθυμηθῶμεν ἐν ἄλλο ἀνάλογον στοιχεῖον, τῶν ὁκτῶ δηλονότι ἀντιστοιχῶν ἐπιρρημάτων, τὰ ὁποῖα συναντῶμεν χρησιμοποιούμενα εἰς τὴν χριστολογικὴν διατύπωσιν τοῦ κειμένου Πάπα Παύλου τοῦ ΣΤ' καὶ Shenouda τοῦ Γ'. «Ἐν αὐτῶ ἡ θεότης εἶναι ἡνωμένη, λέγει τὸ κείμενον, μετὰ τὴν ἀνθρωπότητα εἰς μίαν ἕνωσιν πραγματικὴν (*réelle*), τελείαν (*parfaite*), ἄνευ μίξεως (*sans mélange*), ἀσύγχυτον (*sans confusion*), ἀσυγχώνευτον (*sans commixtion*), ἄτρεπτον (*sans altération*), ἀδιαίρετον (*sans division*), ἀχώριστον (*sans séparation*)⁵².

Ἴσως πάντα τὰ ἐπιρρηματικά ταῦτα κατηγορούμενα τῆς νέας χριστολογικῆς ταύτης διατυπώσεως νὰ μὴ προσθέτουν τι τὸ οὐσιαστικῶς διαφορὸν ἀπὸ τὰ ὄντως ἀνεπανάληπτα τέσσαρα ἐπιρρήματα τοῦ Χαλκηδονείου Ὄρου. Ἀλλ' ὅπως ἴσως ἀποδεικνύουν, ὅτι εἰς τὴν ὅλην χριστολογικὴν συζήτησιν ἡμπορεῖ νὰ εἰσαχθῇ κάποια εὐρυτέρα ὀρολογία, ἀναφερομένη εἰς κατηγορούμενα περισσότερον προσιτὰ εἰς τὸν νοῦν τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου.

Βεβαίως ἐάν τοῦτο εἶναι πλεονέκτημα ἢ οὐ διὰ τὸν Διάλογον, τοῦτο εἶναι ἄλλο θέμα.

Πάντως καὶ τὸ σημεῖον τοῦτο πρέπει νὰ τὸ ἀξιολογήσωμεν μέσα εἰς τὴν εὐρυτέραν προοπτικὴν τῆς τάσεως καὶ διαθέσεως τῶν Ἀρχαιοανατολικῶν ἀδελφῶν μας, οἱ ὅποιοι παντὶ σθένει ἐπιθυμοῦν νὰ ὀδηγήσουν τὸν Διάλογον περὶ χριστολογίας πρὸς τὴν ἀποδοχὴν τῆς ἀνάγκης συντάξεως καὶ χρησιμοποίησεως νέας χριστολογικῆς formula, ἔξω τοῦ Ὄρου τῆς Χαλκηδόνος. Καὶ θὰ ἐνθυμηθῇ πᾶς τις τὰς ἐντόνους πρωτοβουλίας τοῦ νῦν Κόπτου Πατριάρχου Shenouda, ὅτε ἦτο ἀπλοῦν μέλος τῆς Κοπτικῆς Ἀντιπροσωπείας εἰς τὴν πρώτην Θεολογικὴν Συνάντησιν τῆς Βιέννης μεταξύ Ρωμαιοκαθο-

52. Ἴδε τὴν Κοινὴν Δήλωσιν ἐν *Proche Orient Chrétien* 23 (1973) 186/188, καὶ ἐν *Wort und Wahrheit*, December 1974, pp. 184/185.

λικῶν καὶ Ἀνατολικῶν Θεολόγων, τὸ 1971, ὅτε καὶ εἶχεν εἰσηγηθῆ καὶ ἐπιτύχει τὴν σύνταξιν τῆς πρώτης τότε νέας χριστολογικῆς Ρωμαιοκαθολικο-Κοπτικῆς formula, ἡ ὁποία καὶ δὲν διαφέρει οὐσιωδῶς καὶ πολὺ ἀπὸ τὴν διατύπωσιν Παύλου τοῦ ΣΤ' καὶ Shenouda, περὶ τῆς ὁποίας ὠμίλησα ἀνωτέρω.

Διὸ καὶ συμπερασματικῶς ἐπὶ τοῦ προκειμένου θὰ ἤθελα νὰ παρατηρήσω: Μὲ τὴν χρησιμοποίησιν εὐρυτέρας ὀρολογίας εἰς τὸ χριστολογικὸν δόγμα, δὲν ἔχομεν ἀπλῶς μίαν ὄψιν τοῦ ἐπιτρεπτοῦ ἢ καὶ εὐκταίου πλουραλισμοῦ ἐν τῇ ἐκθέσει καὶ ἐρμηνείᾳ τῆς χριστολογικῆς πίστεως τῆς Ἐκκλησίας. Μᾶλλον ἔχομεν ἓν δεῦγμα παρακεκινδυνευμένης ἐξωθήσεως τῆς Χριστολογίας ἔξω τῶν παραδοσιακῶν τῆς πλαισίων. Καὶ φυσικὰ εἰς τοῦτο ἡ Ὁρθόδοξος πλευρὰ θὰ εἶναι πολὺ προσεκτικὴ.

Ταῦτα περὶ τῆς Χριστολογίας εἰς τὸν Ὁρθοδοξοανατολικὸν Διάλογον. Βεβαίως παραμένει πάντοτε, πέραν τῶν ἤδη λεχθέντων διὰ τὴν χριστολογικὴν θεματολογίαν τοῦ Διαλόγου, ὀλόκληρος ἡ λοιπὴ χριστολογικὴ προβληματολογία, ἡ ὁποία ὑπάρχει ἐξ ἑαυτῆς καὶ θὰ δημιουργηθῆ καὶ ἐφ' ἐξῆς κατὰ τὴν πορείαν καὶ ἐξέλιξιν τοῦ Διαλόγου.

(*Συνεχίζεται*)